

PROCENA UTICAJA POLITIKA U OBLASTI ZAPOŠLJAVANJA

VLADA
REPUBLIKE
SRBIJE

TIM ZA SOCIJALNO
UKLJUČIVANJE
I SMANJENJE SIROMAŠTVA

Fondacija za razvoj
ekonomske nauke

Mihail Arandarenko

Gorana Krstić

Pavle Golicin

Vukan Vujić

Fondacija za razvoj ekonomske nauke

PROCENA UTICAJA POLITIKA U OBLASTI ZAPOŠLJAVANJA

Za: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromastva,
Vlada Republike Srbije

Autori:

Mihail Arandarenko

Gorana Krstić

Pavle Golicin

Vukan Vujić

Avgust 2013

Studija: Procena uticaja politika u oblasti zapošljavanja

Autori:

Mihail Arandarenko
Gorana Krstić
Pavle Golicin
Vukan Vujić

Recenzenti:

Prof. dr Božidar Cerović
Prof. dr Jurij Bajec

Izdavač:

Fondacija za razvoj ekonomske nauke

Beograd, avgust 2013.

ISBN: 978-86-916185-2-0

VLADA
REPUBLIKE
SRBIJE

TIM ZA SOCIJALNO
UKLJUČIVANJE
I SMANJENJE SIROMAŠTVA

Fondacija za razvoj
ekonomske nauke

PODRŠKA: Izrada publikacije omogućena je sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju u okviru projekta „Podrška unapređenju procesa socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

NAPOMENA: Ova publikacija ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije. Isključivu odgovornost za sadržaj i informacije koje se nalaze u publikaciji snose autori teksta. Takođe, tekst nije pisan rodno senzibilisanim jezikom, jer ga zvanična administracija i zakonodavstvo još uvek ne prepoznaju.

Sadržaj

Uvod.....	5
1. Kretanje osnovnih pokazatelja i struktura na tržištu rada u periodu 2005-2010. u kontekstu sprovođenja Nacionalne strategije zapošljavanja.....	7
1.1. Osnovni pokazatelji tržišta rada prema ARS 2005-2010.....	7
1.2. Kretanje registrovane nezaposlenosti prema Nacionalnoj Službi za Zapošljavanje 2005-2010.....	18
1.3. Analiza jaza – ciljevi Nacionalne strategije zapošljavanja i Nacionalne strategije privrednog razvoja i ostvareni rezultati.....	21
2. Evropski okvir 2010-20.....	24
2.1 Lisabonska strategija.....	24
2.2. Strategija Evropa 2020.....	27
2.3. Strategija zapošljavanja Srbije 2010-20. i Evropa 2020.....	30
2.4. Širenje Evrope kroz proces socijalnog uključivanja.....	31
2.5. Pokazatelji socijalne isključenosti u domenu rada i zapošljavanja u evropskom kontekstu.....	31
3. Pogled na tržište rada Srbije do 2020: Projekcije kretanja na tržištu rada 2010-2020.....	40
3.1. Metodološki okvir i osnovne pretpostavke projekcija.....	40
3.2. Projekcije kretanja osnovnih kontingenata i indikatora tržišta rada 2010-2020.....	44
3.3. Projekcije sektorske strukture zaposlenosti.....	48
3.4. Konzervativni scenario.....	50
4. Identifikacija osnovnih problema i izazova u sklopu novog strateškog pristupa.....	52
5. Identifikacija ključnih reformskih opcija za javnu politiku.....	57
6. Zaključci i izazovi.....	60
Literatura:.....	63

Uvod

U sklopu priprema za donošenje nove Nacionalne strategije zapošljavanja Srbije za period 2011-2020, *Fondacija za razvoj ekonomske nauke (FREN)* je u skladu sa projektnim zadatkom pripremljenim od strane *Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva*, tokom proleća 2010. godine sproveo nekoliko povezanih stručnih i istraživačkih aktivnosti.

Prvo, analizirano je kretanje osnovnih pokazatelja tržišta rada u prethodnom periodu, tokom primene prve Nacionalne strategije zapošljavanja, koja je usvojena za period 2005-2010. Kao osnovni izvor informacija o kretanjima na tržištu rada, u skladu sa samom Strategijom i međunarodnim standardima, korišćeni su godišnji, a od 2008. polugodišnji, podaci Anket e o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku. Kao dopunski ili dodatni (pomoćni) izvori informacija korišćeni su i podaci o registrovanoj nezaposlenosti Nacionalne službe za zapošljavanje, odnosno podaci o formalnoj nepoljoprivrednoj zaposlenosti prema anketi RAD Republičkog zavoda za statistiku. Osim osnovnih globalnih pokazatelja, kao što su kretanje stopa aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti, prikazana su i detaljna kretanja po najvažnijim strukturnim obeležjima navedenih pokazatelja, uključujući pol, uzrasne grupe, obrazovne kategorije, regionalnu strukturu, specifične elemente ranjivosti itd.

Ostvareni opšti i strukturni trendovi su zatim sučeljeni sa kvantitativnim i kvalitativnim ciljevima Nacionalne strategije zapošljavanja 2005-2010, ali i Nacionalne strategije privrednog razvoja za period 2006-2012, kako bi bio analiziran stepen ostvarenja tih ciljeva. Zaključeno je da ciljevi Nacionalne strategije zapošljavanja 2005-2010 uglavnom nisu realizovani, kao posledica sadejstva nekoliko faktora – preteranog optimizma u njihovom definisanju; metodoloških promena u Anketi o radnoj snazi iz oktobra 2004. koje su, na samom početku primene Strategije, dodatno povećale rastojanje između polaznih i ciljanih indikatora; kao i uticaja ekonomske krize koja je obeležila protekle dve godine, i koja je zakočila dugo očekivani povoljni preokret na tržištu rada. Uticaj ekonomske krize će verovatno ključno uticati da se ne ostvare ni inače realnije dimenzionirani ciljevi Nacionalne strategije privrednog razvoja.

Drugo, predstavljena su dosadašnja iskustva Evropske unije u primeni Lisabonske strategije zapošljavanja do 2010. godine, kao i novi strateški okvir za rast i zapošljavanje u EU – Strategija Evropa 2020. Ovaj pregled je neophodan kako bi se koordinirali nacionalni strateški ciljevi u domenu rasta i zapošljavanja sa evropskim, te definisali osnovni kvantitativni ciljevi do 2020. godine čijim bi ispunjavanjem bila ostvarena konvergencija, odnosno smanjena razlika između srpskih i evropskih indikatora postignuća na tržištu rada. Naime, razlika u ključnim pokazateljima tržišta rada između Srbije i Evropske unije, a pre svega u stopi zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta, koja trenutno iznosi skoro 18 procentnih poena, trenutno je toliko izražena da to predstavlja jednu od najvećih suštinskih prepreka ispunjavanju kopenhaških kriterijuma za priključivanje Srbije Evropskoj uniji. Takođe, posebno su računati i analizirani primarni i sekundarni pokazatelji socijalne isključenosti u Srbiji u domenu tržišta rada i zaposlenosti. Naši nalazi potvrđuju postojanje

velikog jaza na štetu Srbije, posebno u primarnim pokazateljima dugoročne i veoma dugoročne nezaposlenosti.

Treće, da bi se definisali kvantitativni ciljevi postignuća do 2020. godine, kojima bi se obezbedila konvergencija osnovnih indikatora tržišta rada, projektovani smo kretanje zaposlenosti do 2020. godine. Projekcije su zasnovane na prethodno razvijenim projekcijama privrednog rasta u sklopu projekta 'Postkrizna razvojna strategija Srbije', kojim se operacionalizuje nova razvojna paradigma za Srbiju kao izraz širokog stručnog konsenzusa o neophodnosti prelaska na novi model rasta. U naše projekcije trendova na tržištu rada uneli smo pretpostavke o radnoj intenzivnosti rasta zasnovane pre svega na širokom uporednom iskustvu, kao i pretpostavke o međuzavisnosti zaposlenosti, aktivnosti i nezaposlenosti zasnovane na prethodnim empirijskim trendovima u Srbiji. Na taj način smo u velikoj meri eliminisali arbitrarnost (ponekad branjenu kao 'heuristički' pristup) u projektovanju, i dobili realistične procene kretanja osnovnih kontingenata na tržištu rada do 2020. godine, pod uslovom da optimalan scenario novog modela rasta bude ostvaren. Do odgovarajućih relativnih izraza (stopa aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti) došli smo uključivanjem i prilagođavanjem postojećih demografskih projekcija za odraslo stanovništvo, stanovništvo radnog uzrasta, i stanovništvo uzrasta od 20 do 64 godine.

Četvrto, preostalo nam je da identifikujemo najvažnije dugoročne, strukturne probleme srpskog tržišta rada, ali i nove izazove do kojih može doći kao posledica prelaska na novi model rasta, posebno u relativno nepovoljnim lokalnim i globalnim ekonomskim okolnostima, kakve se mogu i očekivati u kratkom do srednjem roku. Politika zapošljavanja, kao i politike i programi tržišta rada mogu svakako da dodatno, barem u određenoj meri, utiču da stvarni rezultati na tržištu rada budu povoljniji od projektovanih, ali i obrnuto, u slučaju njihovog nepotpunog i neuspešnog sprovođenja. Takođe, podjednako važno, politike na tržištu rada mogu da utiču na mnogobrojna strukturna obeležja zaposlenosti i nezaposlenosti, te da u određenoj meri koriguju trendove koji bi mogli da, indukovani novim modelom rasta ili autonomno, teže da povećavaju strukturne nejednakosti na tržištu rada po tako važnim obeležjima kao što su pol, uzrast, regionalna pripadnost, pripadnost određenim ranjivim grupama itd.

1. Kretanje osnovnih pokazatelja i struktura na tržištu rada u periodu 2005-2010. u kontekstu sprovođenja Nacionalne strategije zapošljavanja

1.1. Osnovni pokazatelji tržišta rada prema ARS 2005-2010.

Kretanje osnovnih pokazatelja tržišta rada u periodu 2005-2010.

Negativni trendovi pada zaposlenosti i rasta nezaposlenosti iz devedesetih godina dvadesetog veka nastavljeni su i tokom najvećeg dela ove decenije, čak i u godinama najvećeg privrednog rasta. Koristi ekonomskog rasta prenosili su se na stanovništvo kroz rast zarada, a ne kroz rast zaposlenosti. Širenje privatnog sektora van poljoprivrede nije moglo da apsorbuje radnu snagu koja je u procesu restrukturiranja otpušтана iz društvenih i državnih preduzeća, niti da generiše dovoljno poslova na tržištu rada za ostale nezaposlene. Nezaposlenost je delimično ublažavana zapošljavanjem u neformalnoj ekonomiji koja je prema poslednjim podacima iz Ankete o radnoj snazi iznosila približno jednu petinu ukupne zaposlenosti, uglavnom apsorbujući nekvalifikovanu i neobrazovanu radnu snagu.

Tabela 1.1.1. Osnovni kontingenti stanovništva radnog uzrasta (15-64 godine), u hiljadama, 2005-2010, Srbija

	Okt '05.	Okt '06.	Okt '07.	Apr '08.	Okt '08.	Apr '09.	Okt '09.	Apr '10.
Ukupno	5.048	5.048	4.908	4.912	4.961	4.896	4.905	4.823
Aktivni	3.293	3.209	3.110	3.085	3.103	2.974	2.968	2.851
Neaktivni	1.755	1.840	1.798	1.827	1.857	1.920	1.938	1.972
Zaposleni	2.574	2.517	2.526	2.652	2.646	2.487	2.451	2.279
Nezaposleni	719	692	584	433	457	487	517	573
Dugoročno nezaposleni	569	559	473	310	324	315	339	482

Izvor: ARS.

Nepovoljni demografski trendovi doprineli su pogoršanju osnovnih indikatora tržišta rada u Srbiji. Kao posledica negativnog prirodnog priraštaja stanovništva, odnosno starenja stanovništva, stanovništvo radnog uzrasta u periodu 2005-2010. godine smanjeno je za 4,5%, tako da je 2010. godine ocenjeno da je bilo 4.823.000 rezidentnih lica starosti 15-64 godine (tabela 1.1.1). U istom periodu, aktivno stanovništvo smanjeno je za čak 13% tako da je 2010. godine broj aktivnog stanovništva (15-64 godine) iznosio 2.851.000 lica, što čini svega 59,1% ukupnog stanovništva radnog uzrasta (tabela 1.1.2). Ova stopa aktivnosti stanovništva radnog uzrasta Srbije znatno je manja u odnosu na prosek 27 zemalja EU iz oktobra 2009. godine (71,3). U odnosu na 2005. godinu, ona je manja za oko 6 procentnih poena, što je posledica znatno bržeg pada broja aktivnog stanovništva od pada broja stanovništva radnog uzrasta. Ovako niska stopa aktivnosti prevashodno je rezultat niske aktivnosti žena, mladih (15-25 godine) i starijih lica (55-64 godine). Ipak, stopa aktivnosti muškaraca znatno je više opala nego stopa aktivnosti žena u posmatranom periodu (7 procentnih poena prema 5,3 procentnih poena, respektivno), što je dovelo do smanjenja razlike u stopama aktivnosti po polu. S druge strane, stopa aktivnosti mladih je znatno smanjena tokom istog perioda, sa 35,8% 2005. godine na 28,2% 2010. godine.

Tabela 1.1.2. Stope aktivnosti (15-64 godine) po polu i starosti, 2005-2010, Srbija

	Okt '05	Okt '06	Okt '07	Apr '08	Okt '08	Apr '09	Okt '09	Apr '10
Ukupno	65,2	63,6	63,4	62,8	62,6	60,8	60,5	59,1
Muškarci	74,3	72,7	71,9	71,1	71,3	69,0	68,4	67,4
Žene	56,2	54,5	54,9	54,8	54,1	52,8	52,8	50,9
15-24	35,8	37,4	33,3	31,1	33,8	28,3	29,5	28,2
25-34	82,3	80,5	81,5	79,5	78,7	78,8	77,6	78,2
35-54	81,9	80,3	81,9	80,6	79,5	78,2	79,4	78,0
55-64	39,5	36,1	37,4	40,3	41,0	39,8	38,9	37,0

Izvor: ARS.

Broj zaposlenog stanovništva radnog uzrasta (15-64 godine) se smanjivao tokom većeg dela posmatranog perioda i 2010. godine dostigao je svoj minimum od oko 2.279.000, što predstavlja smanjenje od oko 11% u odnosu na 2005. godinu (tabela 1.1.1). Pretpostavka je da bi smanjenje bilo čak znatno veće da nije došlo do promene metodologije u definisanju zaposlenih. Naime, od 2008. godine potpunije su obuhvaćene ranjive grupe zaposlenih (samozaposleni i pomažući članovi domaćinstva), što je dovelo do statistički indukovano većeg rasta zaposlenosti.¹ Stopa zaposlenosti u Srbiji (tabela 1.1.3) je veoma niska, budući da je 2009. godine tek svaki drugi stanovnik radnog uzrasta radio (50%). U 2010. godini stopa zaposlenosti je opala za dodatnih 2,8 procentnih poena, što predstavlja najveći pad od početka krize. Ova stopa zaposlenosti je znatno niža od proseka 27 zemalja EU (64,6%), ali i od stopa zaposlenosti nekih susednih zemalja (Hrvatska, Bugarska, Rumunija). Srbija je i dalje vrlo daleko od stope zaposlenosti od 70% - cilj koji je za EU do 2010. godine postavila Lisabonska strategija 2000. godine.

Tabela 1.1.3. Stope zaposlenosti (15-64 godine) po polu i starosti, 2005-2010, Srbija

	Okt '05	Okt '06	Okt '07	Apr '08	Okt '08	Apr '09	Okt '09	Apr '10
Ukupno	51,0	49,9	51,5	54,0	53,4	50,8	50,0	47,2
Muškarci	61,2	59,2	60,0	62,3	62,2	58,7	57,4	54,3
Žene	40,8	40,6	43,0	46,0	44,7	43,3	42,7	40,2
15-24	18,7	19,5	18,7	21,0	21,2	16,8	17,0	15,1
25-34	59,0	59,4	62,6	65,3	63,4	62,7	60,6	57,3
35-44	65,6	64,6	67,7	69,8	76,4	74,3	73,6	71,2
45-54	68,6	66,8	69,9	71,8	67,0	63,7	64,3	61,6
55-64	35,4	32,6	33,5	37,4	37,9	35,9	35,0	32,6

Izvor: ARS.

¹ Da je u periodu 2005-2007. korišćena ista metodologija za obuhvat zaposlenih kao od 2008. godine, ukupna zaposlenost (15+) bila bi veća u proseku za 6,9% (Mehran, 2010).

Stopa zaposlenosti žena od 40,2% u aprilu 2010. godine značajno je niža od stope zaposlenosti muškaraca (54,3%) mada je ova razlika smanjena u periodu 2005-2010. To je prevashodno rezultat boljeg obuhvata kategorije pomažućih članova domaćinstva od 2008. godine, u kojoj dominiraju žene. Stopa zaposlenosti žena u Srbiji znatno je niža u poređenju sa 27 zemalja EU (58,6% u 2009), ali i od stopa zaposlenosti žena susednih zemalja (Hrvatska, Bugarska, Rumunija). Pored žena, mladi uzrasta 15-24 godina imaju izuzetno nisku stopu zaposlenosti od samo 18,7% u 2005. godini, odnosno, 15% u 2010. godini. Ovako niska stopa zaposlenosti mladih objašnjava se njihovim školovanjem, budući da većina mladih obično nije aktivna na tržištu rada tokom školovanja. Prema podacima ankete mladih koja je pratila tranziciju mladih starosti od 15 do 29 godina na putu od škole do posla, samo 1% mladih koji su bili na školovanju je tražilo posao 2009. godine (Krstić, 2010). U poređenju sa 27 zemalja EU, najveća razlika u stopi zaposlenosti po starosti odnosi se na mlade, s obzirom da se u ovim zemljama stopa zaposlenosti nalazi na nivou od 35,9% u 2009. godini.

Tabela 1.1.4. Stope nezaposlenosti (15-64 godine) po polu i starosti, 2005-2010, Srbija

	Okt '05	Okt '06	Okt '07	Apr '08	Okt '08	Apr '09	Okt '09	Apr '10
Ukupno	21,8	21,6	18,8	14,0	14,7	16,4	17,4	20,1
Muškarci	17,6	18,6	16,5	12,4	12,7	15,0	16,1	19,4
Žene	27,4	25,5	21,7	16,1	17,3	18,1	19,1	20,1
15-24	47,7	47,8	43,7	32,7	37,4	40,7	42,5	46,4
25-34	28,4	26,1	23,1	18,0	19,4	20,4	21,9	26,7
35-54	20,0	19,6	17,2	13,1	10,5	13,1	14,5	15,6
55-64	16,3	16,8	14,6	10,9	10,4	12,4	13,1	11,6

Izvor: ARS.

Nezaposlenost u Srbiji je veoma visoka, budući da je 20,1% lica radnog uzrasta (15-64 godine) u aprilu 2010. godine prema podacima ARS bilo nezaposleno, odnosno u apsolutnim izrazima približno 573.000 lica (tabela 1.1.4 i tabela 1.1.1). Broj nezaposlenih znatno je smanjen u periodu 2005-2009. godine, kao i stopa nezaposlenosti, što je delimično rezultat boljeg obuhvata kategorija ranjive zaposlenosti, a što je posledično smanjilo broj nezaposlenih.² Smanjenje nezaposlenosti u ovom periodu samo je delimično posledica novog zapošljavanja, budući da je značajan broj obeshrabrenih u traženju posla prešao u neaktivnost. Međutim, treba napomenuti da broj nezaposlenih, kao i stopa nezaposlenosti kontinuirano rastu od 2008. godine, kao posledica uticaja ekonomske krize na tržište rada (vidi naredni deo o uticaju krize na kretanje pokazatelja tržišta rada). Stopa nezaposlenosti u

² Skoro polovina evidentiranog rasta stope nezaposlenosti u 2008. u odnosu na 2007. godinu duguje se promeni metodologije (Mehran, 2010). Drugim rečima, da je korišćena ista metodologija kao od 2008. godine, stopa nezaposlenosti 2007. godine iznosila bi 16,2% umesto 18,1%. To znači da se pad stope nezaposlenosti od 4,5 procentna poena u 2008. u odnosu na 2007. godinu (sa 18,1% na 13,6%) duguje izmenjenoj metodologiji (1,9 procentna poena) i stvarnoj promeni (2,6 procentna poena).

Srbiji je među najvišim u regionu, i znatno je viša od stope nezaposlenosti 27 zemalja EU (9,4%, oktobar 2009).

Žene su više pogođene nezaposlenošću u odnosu na muškarce uprkos njihovom višem obrazovnom nivou. Stopa nezaposlenosti žena bila je znatno veća u odnosu na stopu nezaposlenosti muškaraca u skoro celom posmatanom periodu.

Stopa nezaposlenosti značajno opada sa godinama starosti - najveća je kod najmlađe starosne grupe (15-24). Posle pada stope nezaposlenosti mladih (15-24) u periodu 2005-2007, ona počinje da raste da bi 2010. godine dostigla 46,4%. Ova stopa nezaposlenosti mladih (15-24) u Srbiji neuporedivo je veća u odnosu na stopu nezaposlenosti 27 zemalja

EU koja je oktobra 2009. godine iznosila 20,4%. U poređenju sa odraslima, položaj mladih na tržištu rada Srbije se pogoršao, budući da se povećao jaz između stope nezaposlenosti mladih i stope nezaposlenosti ukupnog stanovništva u posmatranom periodu.

Uticao krize na kretanje osnovnih pokazatelja tržišta rada

Ukupno tržište rada snažno se prilagodilo uslovima ekonomske krize – zaposlenost je od početka krize pala više nego BDP, što znači da je Srbija u proteklom periodu imala veoma visok elasticitet zaposlenosti (preko 1). Na osnovu prethodnih uporednih iskustava, uglavnom se smatra da se pun uticaj krize na tržište rada ostvaruje uz određeno odlaganje, te da pad zaposlenosti može da traje dosta duže od pada BDP-a. Imajući ovo u vidu, prilagođavanje glavnih indikatora tržišta rada u Srbiji bilo je neobično brzo i snažno.³

Pad zaposlenosti od početka krize bio je dramatičan. Broj zaposlenih radnika radnog uzrasta (15-64 godine) pao je za skoro 200.000, ili oko 7% između oktobra 2008. i oktobra 2009. Ovo je dovelo do pada u odgovarajućoj stopi zaposlenosti (15-64 godine) sa 53,3% na 50%. U istom periodu, broj nezaposlenih lica radnog uzrasta porastao je za skoro 60.000, što je povećalo stopu nezaposlenosti sa 14,7% na 17,4%. Potrebno je napomenuti da razlika u glavnim pokazateljima tržišta rada „pre“ i „posle“ krize ne odražava samo uticaj krize, već takođe i uticaj autonomnih ekonomskih faktora – među kojima je najznačajniji proces tranzicije i privatizacije koji se odvija u svojoj već podmakloj fazi.

Bitno manji rast nezaposlenosti u poređenju sa velikim padom zaposlenosti sugerise da je veliki broj osoba koje su prestale da rade prešao u neaktivnost, a ne u nezaposlenost. Najveći pad zaposlenosti zabeležen je u najmlađoj starosnoj grupi (15-24), ali u isto vreme, nezaposlenost u toj grupi je takođe pala, sugerisući da se mladi ljudi u vreme krize često odlučuju za nastavak obrazovanja kao alternativu traganju za poslom. Druga natprosečno pogođena grupa su osobe između 45-54 godine. Za razliku od mladih, u ovoj grupi pad zaposlenosti je praćen i relativno visokim rastom nezaposlenosti. Uzroci pada zaposlenosti za ove dve starosne grupe su različiti. Moguće je postaviti hipotezu da je uticaj krize najjači u

³ Detaljnije o uticaju krize na tržište rada Srbije i na položaj ranjivih grupa na njemu videti u: Krstić, G. i drugi, 2010, Položaj ranjivih grupa na tržištu rada Srbije, UNDP.

starosnoj grupi 15–24 godine, i da se on na mlade prenosi kako kroz raskide, odnosno neprodužavanje ugovora na određeno vreme i ugovora o delu, tako i kroz pad u broju novootvorenih radnih mesta. Sa druge strane, starosna grupa 45–54 godine je možda više nego krizom pogođena dovršavanjem procesa privatizacije i preprivatizacionim i postprivatizacionim restrukturisanjem preduzeća, sa rastućim brojem bankrotstava i likvidacija.

Podaci iz aprila 2010. godine ukazuju na dalje produblјivanje krize, imajući u vidu značajno pogoršanje svih indikatora tržišta rada Srbije. Stopa siromaštva je, prema poslednjim raspoloživim podacima, posle kontinuiranog pada od 2006. godine, ponovo počela da raste od četvrtog kvartala 2008. godine (sa 4,7% u trećem kvartalu 2008. na 7,4% u prva dva kvartala 2009. godine).

Studija o položaju ranjivih grupa na tržištu rada Srbije (Krstić i dr, 2010) i uticaju krize ukazuje da je najviše pogoršan položaj mladih i ruralnog stanovništva Jugoistočne Srbije pod uticajem krize. Ostale ranjive grupe u okviru „demografskih“ kategorija, beleže ili neznatno poboljšanje položaja na tržištu rada (žene) ili neznatno pogoršanje (starije osobe radnog uzrasta 50–64 godine, osobe sa nižim obrazovanjem, ruralno stanovništvo). Iako nije došlo do statistički značajnog pogoršanja položaja na tržištu rada ovih grupa, stopa siromaštva je značajno porasla kod starijih lica (60+), ruralnog stanovništva i stanovništva bez škole i sa završenom osnovnom školom (Matković i dr, 2010). U okviru kategorije posebno ranjivih grupa na tržištu rada (Romi, izbeglice i interno raseljena lica, osobe sa invaliditetom), nema čvrstih pokazatelja o promeni njihovog položaja u posmatranom periodu, budući da ne postoje uporedivi podaci koji se odnose na period ekonomske krize sa kojim bi mogli uporediti podaci iz 2007. godine (Krstić i dr, 2010). Međutim, autori ocenjuju da se relativan položaj Roma na tržištu rada mogao pogoršati, imajući u vidu da oni predstavljaju izrazito mladu populaciju čiji je položaj na tržištu rada značajno pogoršan. Takođe, ocenjeno je da je položaj osoba sa invaliditetom ostao nepromenjen ili malo poboljšan, budući da se efekti primene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji mogu očekivati tek tokom ove godine.⁴

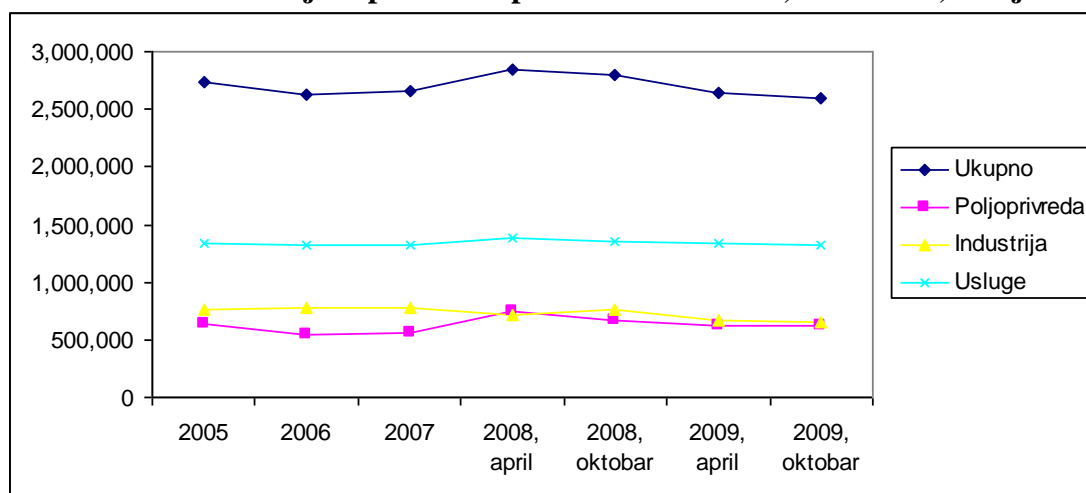
Karakteristike zaposlenosti

Sektorska struktura zaposlenosti pokazuje da je zaposlenost u poljoprivredi veoma visoka, a zaposlenost u industriji isuviše niska u poređenju sa zemljama sličnog nivoa ekonomske aktivnosti. Kretanje zaposlenosti po delatnostima u periodu 2005-2009. analiziraćemo posebno u periodu 2005-2007. godine, a potom od 2008-2009, imajući u vidu da su podaci potpuno uporedivi u okviru ova dva potperioda. Naime, zbog boljeg obuhvata samozaposlenih, a posebno pomažućih članova domaćinstva, veliki skok zaposlenosti u poljoprivredi u 2008. u odnosu na 2007. godinu mogao bi da zamagli ostvarene tendencije u sektorskoj strukturi zaposlenosti.

⁴ I pored nedostatka uporedivih podataka, potrebno je napomenuti da je stopa siromaštva osoba sa invaliditetom značajno povećana pod dejstvom ekonomske krize, sa 19.7% u prva tri kvartala 2008. na 33.4% u prva dva kvartala 2009. godine (Matković i dr., 2010).

U prvom potperiodu od 2005-2007. godine, primetna su povoljna sektorska kretanja zaposlenosti, budući da je zaposlenost u poljoprivredi opala (13%), a u industriji porasla (3,8%), dok je broj zaposlenih u sektoru usluga (grafikon 1.1.1) smanjen znatno manje u odnosu na ukupnu zaposlenost (1,8% prema 5,2%). Ovi podaci bi mogli da ukažu da je došlo do poboljšanja kvaliteta radnih mesta usled prelaska zaposlenih iz sektora poljoprivrede na poslove višeg nivoa produktivnosti u industriji. Učešće zaposlenih u poljoprivredi u ukupnom broju zaposlenih starosti 15 i više godina je smanjeno, u industriji povećano, dok je učešće zaposlenih u uslugama ostalo nepromenjeno. Drugi potperiod (2008-2009) karakteriše nastavak pada zaposlenosti u poljoprivredi koji je bio još izraženiji (16,3%), ali koji nije bio praćen rastom zaposlenosti u industriji kao u prvom potperiodu, već padom zaposlenosti (8,8%), što je posledica ekonomske krize, ali i dovršavanja procesa privatizacije i restrukturisanju preduzeća. Pad broja zaposlenih u industriji je bio približan padu ukupne zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta (15+), ali znatno manji od pada industrijske proizvodnje u tom periodu. Najmanji pad zaposlenosti zabeležen je u sektoru usluga (4,6%) koji je bio najotporniji na dejstvo ekonomske krize.

Grafikon 1.1.1. Kretanje zaposlenosti prema delatnostima, 2005-2009, Srbija

Izvor: ARS.

Ovakva kretanja zaposlenosti u periodu 2008-2009. godine dovela su do smanjenog učešća zaposlenih u poljoprivredi, i povećanog učešća zaposlenih u sektoru usluga, dok je učešće zaposlenih u industriji ostalo na nivou iz oktobra 2008. godine (25%). I pored smanjenja učešća zaposlenosti u poljoprivredi, ono je i dalje veće nego u bilo kojoj zemlji EU, sa izuzetkom Rumunije.

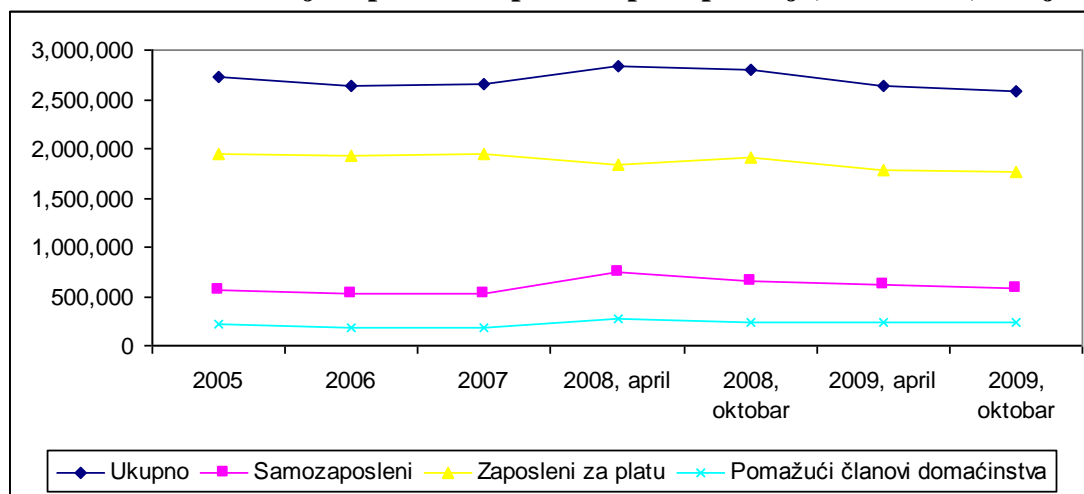
Kretanje i strukturu zaposlenosti *prema tipu zaposlenosti i formalnosti* takođe posmatramo u okviru dva potperioda kao i kod sektorske zaposlenosti (2005-2007; 2008-2009).⁵ U oba

⁵ U suprotnom, kada bi posmatrali čitav period koji nas interesuje (2005-2009), zbog skoka broja samozaposlenih i pomažućih članova u 2008. kao posledica boljeg obuhvata ovih kategorija ARS, dobili bi pogrešnu sliku kretanja ovih kategorija zaposlenih. Drugim rečima, podaci bi ukazivali na njihov rast u 2009. u odnosu na 2005, što je u suprotnosti sa realnim kretanjima koje pratimo odvojeno u dva potperioda.

potperioda, jasno se uočava smanjenje svih tipova zaposlenosti, koje je bilo najveće kod samozaposlenih, a najmanje kod zaposlenih za platu, s tim što je pad broja zaposlenih ovih kategorija bio znatno izraženiji u periodu 2008-2009, nego u periodu 2005-2007. što je u skladu sa opisanim sektorskim kretanjima zaposlenosti (grafikon 1.1.2). Pad broja zaposlenih za platu je bio najmanji u odnosu na ostale tipove zaposlenosti i ispodprosečan, budući da je početno prilagođavanje u privatnom sektoru obavljeno uglavnom rezovima među „perifernim“ (*non-core*) zaposlenima, kao što su oni sa vremenski ograničenim ugovorima i ugovorima o delu, čije učešće u ukupnoj zaposlenosti nije veliko.

Pad ranjive zaposlenosti, koja obuhvata samozaposlene i pomažuće članove domaćinstva prema definiciji Međunarodne organizacije rada (MOR/ILO – *International Labour Organization*, 2009) bio je natprosečan u oba potperioda, ali znatno izraženiji u drugom u odnosu na prvi potperiod (18,8% prema 8,7%). Nije iznenađujuće da je kriza, posebno na početku, najviše uticala na osobe u „ranjivim“ oblicima zaposlenosti, koje većim delom rade u neformalnom sektoru, za razliku od zaposlenih za platu, koje kriza manje pogađa i koji i u vreme krize u načelu uživaju sve beneficije ovakog zaposlenja, kao što je zakonska zaštita i socijalno i zdravstveno osiguranje.

Grafikon 1.1.2. Kretanje zaposlenosti prema tipu zaposlenja, 2005-2009, Srbija

Izvor: ARS.

Ovakva kretanja zaposlenosti dovela su do značajnih pomeranja u strukturi **prema tipu zaposlenosti**. Nakon početnog stabilnog učešća samozaposlenih u ukupnoj zaposlenosti u periodu 2005-2007. godine, došlo je do značajnog pada ovog učešća na 22,8% u 2009. godini (tabela A1.1.1 u Aneksu). Učešće pomažućih članova domaćinstva se smanjivalo u oba potperioda, da bi u 2009. godini ono iznosilo 8,8%, dok je učešće zaposlenih za platu kontinuirano raslo (zbog ispodprosečnog rasta broja zaposlenih za platu) i iznosilo 68,4% u 2009.

Kontraktacija ekonomske aktivnosti koja je dovela do oštrog pada ukupne zaposlenosti, više je uticala na pad zaposlenosti u neformalnom nego u formalnom sektoru u periodu 2008-2009⁶ (3,7% prema 0,4%, respektivno, u 2008; 9,4% prema 4,7%, respektivno u 2009). Ovaj pad je bio izraženiji u 2009. u odnosu na 2008. godinu. Tako je stopa neformalne zaposlenosti smanjena sa 23% u aprilu 2008. na 20,6% u oktobru 2009). Smanjenju neformalne zaposlenosti najviše je doprineo pad broja samozaposlenih i pomažućih članova domaćinstva (ranjiva zaposlenost), budući da ove kategorije najčešće svoju aktivnost obavljaju u neformalnom sektoru.

Posmatrano prema regionima, u prvom potperiodu, zaposlenost je opala u Vojvodini (7,5%) i Centralnoj Srbiji bez Beograda, ali znatno manje (3,7%), dok je u Beogradu ostvaren rast zaposlenosti (5,7%). U drugom potperiodu, pad zaposlenosti u Vojvodini i Centralnoj Srbiji se zaoštrava (10,3% i 11,3%, respektivno), dok je zaposlenost u Beogradu stagnirala. Povoljniji položaj Beograda u odnosu na ostala dva regiona objašnjava se većom koncentracijom uslužnih delatnosti u Beogradu, koje su manje bile pogođene krizom u odnosu na primarne i sekundarne delatnosti. Takođe, pokretljivost radne snage je najizraženija u Beogradu, a najmanje izražena u Centralnoj Srbiji (Matković i dr, 2010).

Tabela 1.1.5. Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti, 2005-2009, Srbija, %

	Promena zaposlenosti			Promena nezaposlenosti		
	2007/200 5	2009/200 8	2009/200 5	2007/200 5	2009/200 8	2009/200 5
Ukupno						
Muškarci	-5.5	-8.3	-9.8	-12.1	24.9	-19.2
Žene	1.1	-9.3	1.6	-24.2	13.9	-35.7
Godine starosti						
15-24	-9.4	-24.0	-20.0	-22.9	-5.4	-34.7
25-34	-2.2	-10.9	-10.4	-25.6	3.7	-36.5
35-44	-4.6	-5.5	-9.2	-22.3	37.0	-30.5
45-54	-1.9	-7.0	-6.0	-5.5	20.7	-15.8
55-64	8.6	0.5	24.5	10.6	37.6	21.8
65 i više	-18.3	-12.5	-12.2			
Obrazovanje						
Nepotpuna osnovna i bez škole*	-22.7	-31.9	-52.1	-21.0	-14.0	-51.6
Niže*	-10.1	-15.4	-10.8	-12.1	30.0	-21.3
Srednja	-1.5	-8.0	-6.5	-19.2	20.7	-27.5
Tercijarno	5.3	-0.3	11.2	-24.4	6.1	-34.2
Regioni						
Centralna Srbija	-3.7	-11.3	-4.4	-17.7	21.4	-28.3
Beograd	5.7	0.1	4.0	-30.5	0.4	-36.0
Vojvodina	-7.5	-10.3	-13.7	-11.9	30.1	-21.9

Izvor:ARS.

⁶ Za raniji period ne raspoložemo uporedivim podacima o neformalnoj zaposlenosti.

Napomena: Obrazovni nivoi kod zaposlenosti su: bez škole, nepotpuna osnovna i osnovna, srednja škola i tercijarno obrazovanje, dok kod nezaposlenosti su kao u tabeli.

Prilagođavanje zaposlenosti padu ekonomske aktivnosti u celom posmatranom periodu (2005-2009) je bilo najveće kod mladih starosti 15-24 godina u odnosu na ostale starosne grupe radnog uzrasta (15-64 godina), što ukazuje da su mladi najviše bili pogođeni krizom. Pad zaposlenosti kod ove grupe mladih iznosio je 19.4%. Pad zaposlenosti se smanjuje sa godinama starosti, izuzev starosne grupe 55-64 godina kod koje je došlo do rasta zaposlenosti od čak 24,8%.

Posmatrano prema polu, zaposlenost muškaraca (15+) se smanjila (9,8%), dok je zaposlenost žena porasla (1,6%) u periodu 2005-2009, što je dovelo do porasta učešća žena u ukupnoj zaposlenosti sa 40,2% u 2005. na 43,1% u 2009. godini. Ovakva kretanja po polu verovatno su posledica veće kontrakcije ekonomske aktivnosti u kojima su pretežno zastupljeni muškarci (građevinarstvo, industrija) u odnosu na sektore u kojima su pretežno zastupljene žene (obrazovanje, trgovina, zdravstvo).

Posmatrano prema nivou dostignutog obrazovanja, pad zaposlenosti je bio najveći kod najnižih obrazovnih nivoa (10,3%; nepotpuna osnovna i osnovna škola), dok je kod zaposlenih sa višom školom i fakultetom došlo čak do rasta zaposlenosti od 11,2% u 2009. u odnosu na 2005. godinu. U poslednje dve godine, pad zaposlenosti kod najmanje obrazovanih je bio izraženiji (u odnosu na ceo posmatrani period), dok je zaposlenost onih sa tercijarnim obrazovanjem ostala takoreći nepromenjena. Ovo ukazuje da su teret krize najviše osetili najmanje obrazovani, dok zaposleni sa najvišim nivoom obrazovanja skoro da nisu osetili efekte krize, bar kada je u pitanju gubitak zaposlenja.

U 2010. godini, nije došlo do značajnijih promena u strukturi zaposlenih prema njihovim osnovnim karakteristikama, izuzev rasta učešća samozaposlenih i pada učešća zaposlenih za platu u ukupnom broju zaposlenih.

Karakteristike nezaposlenosti

Kretanje nezaposlenosti je bilo povoljnije kod žena u odnosu na muškarce, što je u skladu sa kretanjem zaposlenosti po polu (tabela 1.1.5). U prvom potperiodu nezaposlenost žena više opada u odnosu na muškarce, dok u drugom potperiodu nezaposlenost žena manje raste u odnosu na muškarce. Ovakva kretanja su dovela do bitno smanjenog učešća nezaposlenih žena u ukupnoj nezaposlenosti sa 54,2% u 2005. na 45,3% u 2010. godini (tabela A1.1.2 u Aneksu).

Posmatrano prema godinama starosti, skoro polovinu nezaposlenih čine dve najmlađe starosne grupe (15-24, 25-34), čije je učešće u ukupnoj nezaposlenosti (15+) 2010. godine iznosilo 19,6% i 29,6% respektivno. U periodu 2005-2010. godine, došlo je do smanjenja učešća najmlađih kategorija nezaposlenih u ukupnoj nezaposlenosti, što se delimično može objasniti njihovim produženim školovanjem u uslovima smanjenih mogućnosti zaposlenja, a povećanja učešća onih u srednjim (45-54) i starijim godinama (55-64).

Struktura nezaposlenih prema nivou obrazovanja deluje prilično stabilno u pomatranom periodu. Nezaposlenost je najviše rasprostranjena među onima sa srednjim nivoom obrazovanja, budući da je nešto više od dve trećine nezaposlenih završilo srednju školu (68% u 2005. i 69% u 2010).

Posmatrano prema regionima, u dva potperioda došlo je do divergentnog kretanja nezaposlenosti. U prvom potperiodu (2005-2007), nezaposlenost je opala u sva tri regiona, a najviše u Beogradu, a najmanje u Vojvodini, dok je u drugom potperiodu (2008-2009) došlo do rasta nezaposlenosti u Vojvodini (30,1%) i Centralnoj Srbiji bez Beograda (21,4%). U Beogradu je broj nezaposlenih ostao na nivou iz 2008. godine. Ova regionalna kretanja nezaposlenosti u skladu su sa opisanim regionalnim kretanjima zaposlenosti, prema kojima je Beograd u najpovoljnijoj situaciji, a Vojvodina i Centralna Srbija u bitno lošijoj situaciji.

Nezaposlenost u Srbiji ima dugoročni karakter. Mnogi zaposleni, jednom kada postanu nezaposleni ostaju u tom statusu u veoma dugom periodu. Međunarodno iskustvo pokazuje da se verovatnoća nalaženja posla smanjuje proporcionalno dužini nezaposlenosti, što može dovesto do trajnog isključivanja sa tržišta rada i povećanja rizika siromaštva. Učešće dugoročne nezaposlenosti, odnosno onih koji posao traže godinu dana i duže u ukupnoj nezaposlenosti (15+) je ekstremno visoko i iznosilo je čak 79,6% u 2005. godini. U periodu 2005-2009. godine došlo je do smanjenja ove stope na 66,7%. Kao i kod ukupne stope nezaposlenosti, treba istaći da se značajan deo ovog smanjenja, duguje promenjenoj metodologiji u obuhvatu zaposlenih, odnosno nezaposlenih lica u ARS.

Struktura nezaposlenih prema ranijem statusu na tržištu rada bila je relativno stabilna u periodu 2005-2007. godine, kad je udeo novozaposlenih u ukupnoj nezaposlenosti (15+) iznosio oko 40%. U nastavku perioda došlo je do smanjenja ovog učešća na 34,5% u 2010. godini, zbog rasta učešća osoba koje su izgubile posao, kao posledica krize, ali i nastavka restrukturiranja i privatizacije preduzeća. Među nezaposlenima sa radnim iskustvom, značajno je povećano učešće onih koji kao razlog gubitka posla navode otkaz, likvidaciju preduzeća (sa 49,1% u 2005. na 60,9% u 2010. godini).

Aneks:

Tabela A1.1.1. Struktura zaposlenosti (15 godina i više) prema osnovnim karakteristikama, 2005-2010, Srbija

	Okt '05	Okt '06	Okt '07	Apr '08	Okt '08	Apr '09	Okt '09	Apr '10
Ukupno								
Muškarci	59,8	59,1	58,2	56,6	57,6	56,7	56,9	57,1
Žene	40,2	40,9	41,8	43,4	42,4	43,3	43,1	42,9
Godine starosti								
15-24	6,6	7,0	6,2	6,6	6,8	5,4	5,6	5,4
25-34	20,7	20,9	20,9	20,9	20,3	21,3	19,6	19,3
35-44	26,7	26,7	26,2	24,1	25,0	24,2	25,6	25,7

45-54	27,9	28,7	28,2	28,0	27,5	27,7	27,7	27,9
55-64	12,2	12,4	13,6	13,8	14,7	15,4	16,0	16,0
65 i više	5,8	4,3	4,9	6,5	5,7	5,9	5,4	5,5
Obrazovanje								
Bez škole	1,6	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	0,8	0,8
Niže	25,1	24,1	23,3	25,5	24,5	23,9	23,7	22,3
Srednje	56,1	57,3	56,9	55,0	56,1	56,3	55,4	57,0
Tercijarno	17,2	17,5	18,6	18,4	18,3	18,8	20,1	19,8
Delatnosti								
Poljoprivreda	23,3	20,5	20,8	26,2	24,1	23,8	24,0	22,9
Industrija	27,6	29,3	29,5	25,1	27,3	25,5	25,1	24,9
Usluge	49,1	50,2	49,7	48,7	48,6	50,8	50,9	52,2
Tip zaposlenja								
Samozaposleni	20,6	20,1	20,1	26,1	23,5	23,7	22,8	26,6
Zaposleni, plata	71,3	73,0	73,1	64,5	67,9	67,4	68,4	65,6
Pomažući članovi dom.	8,0	6,9	6,8	9,4	8,6	8,9	8,8	7,8
Regioni								
Centralna Srbija	52,2	49,9	51,7	54,2	53,2	52,4	52,7	51,8
Beograd	20,3	21,5	22,1	20,3	21,1	22,1	22,3	23,3
Vojvodina	27,5	28,6	26,2	25,5	25,7	25,5	25,0	24,9

Izvor: ARS.

Tabela A1.1.2. Struktura nezaposlenosti (15 godina i više) prema osnovnim karakteristikama, 2005-2010, Srbija

	Okt '05	Okt '06	Okt '07	Apr '08	Okt '08	Apr '09	Okt '09	Apr '10
Ukupno								
Muškarci	45,8	49,0	49,5	49,2	48,5	51,0	51,5	54,7
Žene	54,2	51,0	50,5	50,8	51,5	49,0	48,5	45,3
Godine starosti								
15-24	23,0	24,4	21,8	20,9	25,0	20,0	20,9	19,6
25-34	31,1	28,1	28,5	30,0	30,0	29,5	27,5	29,6
35-44	22,5	21,7	21,5	21,1	18,0	19,7	21,8	21,3
45-54	17,8	20,7	20,7	20,7	19,6	21,3	20,9	20,5
55-64	5,3	4,3	7,2	7,1	7,4	9,1	9,0	8,9
65 i više	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,4	0,1	0,1
Obrazovanje								
Nepotpuna osnovna i niže	4,0	2,8	3,9	3,8	2,9	2,8	2,7	0,1
Osnovna	17,0	19,0	18,3	17,1	17,0	17,0	18,6	18,2
Srednja	68,0	69,4	67,5	67,9	69,0	68,5	68,7	69,2
Tercijarno	11,0	8,8	10,2	11,3	11,2	11,6	10,0	12,5
Regioni								
Centralna Srbija	54,7	59,1	55,4	53,6	52,4	56,0	54,6	56,6

Beograd	19,5	17,0	16,7	20,6	21,5	18,6	17,3	16,0
Vojvodina	25,9	23,8	28,0	25,8	26,1	25,4	28,1	27,4
Dužina traženja posla								
Do 11 meseci	20,4	19,2	18,8	28,0	29,1	35,2	34,1	33,3
12-23 meseca	14,5	13,7	15,5	17,4	16,9	14,9	17,1	19,0
2-10 godina	54,9	52,7	54,0	44,4	43,0	38,6	37,8	37,7
preko 10 godina	10,1	14,4	11,7	10,2	11,0	11,3	11,0	10,0
Razlozi nezaposlenosti								
Prvi put traže zaposlenje	39,2	43,2	39,8	40,5	43,8	36,1	37,2	34,5
Imali zaposlenje	60,8	56,8	60,2	59,5	56,2	63,9	62,8	65,5
Otkaz, likvidacija	29,8	30,3	30,9	33,9	29,9	39,8	39,2	39,9
Privremeni ili sezonski posao	9,0	8,5	10,8	9,3	9,2	8,7	7,5	8,7
Bolest, nesposobnost ili porodični razlog	6,4	4,8	5,6	6,8	9,7	7,3	9,4	8,4
Ostali razlozi	15,6	13,1	12,9	9,5	7,4	8,1	6,8	8,6

Izvor: ARS.

1.2. Kretanje registrovane nezaposlenosti prema Nacionalnoj Službi za Zapošljavanje 2005-2010.

Strukture nezaposlenosti (starosna, polna, dugoročna nezaposlenost)

Iako se smatra da administrativni podaci o nezaposlenosti precenjaju broj nezaposlenih, podaci NSZ-a daju detaljne informacije o trendovima među registrovanim nezaposlenima, te ih je uputno sagledati radi analize postignuća ciljeva Strategije zapošljavanja u periodu od 2005. do 2010. godine.

Ipak, odmah treba podvući da su na trendove u registrovanoj nezaposlenosti tokom celog posmatranog perioda 2005-2009. autonomno uticale povremene promene u pravilima kategorizacije nezaposlenih (npr. sa uvođenjem posebne evidencije privremeno neaktivnih, čime su oni izdvojeni iz ukupnog korpusa nezaposlenih), kao i u praksi 'čišćenja' spiskova od osoba koje nisu aktivne u traženju zaposlenja. Ova praksa je po pravilu bila kontraciklična, tj. sa povećanjem novoprijavljenih nezaposlenih paralelno su sprovedene kampanje čišćenja spiskova, kako bi se ukupan broj registrovanih nezaposlenih držao na politički i medijski prihvatljivom nivou.

Na osnovu ovog izvora podataka, na kraju decembra 2009. godine bilo je registrovano 730.372 nezaposlena lica, što je za 165.325 manje u odnosu na kraj 2005. godine. Svoj vrhunac registrovana nezaposlenost dostigla je 2006. godine kada je jedini put u posmatranom periodu zabeležen broj nezaposlenih od preko 900.000 lica. Od 2006. godine

broj registrovanih nezaposlenih konstantno je opadao sve do prvih negativnih efekata svetske ekonomske krize, pa je tako zabeleženo blago povećanje registrovane nezaposlenosti na kraju 2009. u odnosu na kraj 2008. godine.

Sve to potvrđuju nalazi iz Anketa o radnoj snazi (ARS) i Anketa poslovnih jedinica (RAD) Republičkog zavoda za statistiku koji pokazuju da je uticaj krize na ishode na tržištu rada bio negativan. Sva tri izvora informacija naime ukazuju na pad zaposlenosti i porast nezaposlenosti i neaktivnosti, uz napomenu da je zaposlenost od početka krize pala više nego BDP, što znači da je Srbija u proteklom periodu imala veoma visok elasticitet zaposlenosti. Treba takođe imati na umu da razlika u glavnim indikatorima tržišta rada pre i posle krize ne odražava samo uticaj krize, već takođe i uticaj autonomnih ekonomskih faktora, među kojima je najznačajniji proces tranzicije i privatizacije koji se odvija u svojoj već poodmakloj fazi.

Ako bliže pogledamo evidenciju NSZ-a po mesecima, broj registrovanih nezaposlenih konstantno je rastao od novembra 2008. do maja 2009. godine, da bi onda u narednih 6 meseci otpočeo suprotan trend blagog smanjivanja broja registrovanih nezaposlenih. Iako ovi podaci mogu biti na prvi pogled protivrečni u odnosu na negativna privredna kretanja, neophodno je napomenuti da je na osnovu novog Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, usvojenog u maju 2009. godine, smanjen prosečan odnos naknade prema prethodnoj zaradi i prosečna dužina ostvarivanja prava na naknadu što je moglo uticati na smanjenje broja lica prijavljenih na evidenciju. Pored toga je programom „Prva šansa“ zaposleno 10.000 mladih pripravnika koji su se nalazili na evidenciji NSZ, a takođe je raspisan i konkurs za sprovođenje javnih radova čiji se učesnici (privremeno) skidaju sa evidencije nezaposlenih NSZ-a.

Od ukupnog broja nezaposlenih na kraju 2009. godine, 386.125 ili 52,86% su bile žene. Nezaposlenost žena ne samo da je pala u odnosu na kraj 2005. godine kada je iznosila 486.378 lica, već je pala i u odnosu na kraj 2008. godine za razliku od ukupnog broja nezaposlenih koji je u tom periodu porastao. To praktično znači da se posmatrajući rodne razlike u podacima o nezaposlenosti primećuje relativno veći priliv muškaraca od početka krize. Ova činjenica možda može da se objasni većim brojem muškaraca u privatnom sektoru, koji se za razliku od javnog sektora u kome žene imaju relativno veće učešće, uglavnom prilagođavao kroz smanjenje zaposlenosti.

Zato nije iznenađujuće da se razlika između broja registrovanih nezaposlenih muškaraca i žena konstantno smanjivala između 2005. i 2010. godine, pa je tako sa 77.059 pala na 41.878 u posmatranom periodu. I ne samo to, najveći pad razlike između nezaposlenih muškaraca i žena zabeležen je upravo u poslednjoj posmatranoj godini, pa je tako na kraju 2009. iznosio skoro 16 000 manje nego u odnosu na kraj 2008. godine.

Struktura nezaposlenih prema dužini traženja zaposlenja. Na kraju 2005. godine bilo je 251.030 nezaposlenih lica koja traže posao do godinu dana, dok je na kraju 2009. zabeleženo 260.214 lica koja traže posao kraće od godinu dana. To je i jedina kategorija prema trajanju nezaposlenosti koja je u odnosu na 2005. godinu doživela povećanje, kako u ukupnom broju, tako i kada posmatramo žene. Međutim, sve do kraja 2008. godine nije bilo tako, pa je

krajem 2008. posmatrano u odnosu na kraj 2005. i u ovoj grupi došlo do značajnog smanjenja broja nezaposlenih lica koja čekaju na posao, da bi zatim u poslednjoj posmatranoj godini došlo do ogromnog povećanja od preko 90.000, sugerišući veći priliv novonezaposlenih kao posledicu krize. Naravno, relativno povećanje kratkoročno nezaposlenih se načelno može smatrati povoljnim trendom.

Ako posmatramo kretanje dugoročno nezaposlenih lica (tj. onih koji zaposlenje traže duže od godinu dana), krajem 2009. godine u odnosu na 2008. došlo je do značajnog smanjenja sa 559.512 na 470.158 lica. To znači da je od ukupnog broja lica, na kraju 2009. godine preko 12 meseci na posao čekalo 64,37% lica. Iako je taj procenat manji u odnosu na kraj 2005. kada je preko godinu dana na posao čekalo 71,97% lica, dugotrajna nezaposlenost ostaje veoma bitna odlika nezaposlenosti na tržištu rada u Srbiji. To se može najbolje videti ako uzmemo u obzir činjenicu da skoro polovina nezaposlenih posao traži duže od 2 godine (46,8% u 2009. u odnosu na 51,7% u 2005. godini), a da čak gotovo svaki deseti registrovani nezaposleni na posao čeka preko 10 godina (9,4% u 2009. u odnosu na 11,3% u 2005. godini). Takva dugotrajnost nezaposlenosti u Srbiji donosi povećani rizik trajne isključenosti pojedinaca iz zapošljavanja, budući da njihovo znanje i veštine postepeno zastarevaju, ali takođe ukazuje na to da su mnogi formalno registrovani veoma dugoročno nezaposleni zapravo suštinski neaktivni, odnosno da i ne traže zaposlenje. Razlozi za dugotrajnu nezaposlenost uključuju pre svega mali broj otvorenih novih radnih mesta, posebno u manje razvijenim delovima Srbije, manjak traženih kvalifikacija kod velikog broja nezaposlenih, ali i mogućnosti obezbeđenja drugih izvora prihoda na srednji rok poput socijalne pomoći, ili, na primer, otpremnina što svakako smanjuje motivaciju nezaposlenih da traže posao.

Nezaposlenost je raširena po svim starosnim kategorijama. U posmatranom periodu od 2005. do 2009. zabeleženo je povećanje jedino u kategoriji preko 50 godina starosti, sa 167.348 na kraju 2005. na 181.005 na kraju 2009. godine. Očigledno je da su tranziciono restrukturiranje i tekuća svetska ekonomska kriza pogodile u velikoj meri starije generacije koji bi trebalo da su u normalnim uslovima gotovo u potpunosti zaposlene na osnovu znanja, veština i iskustva koje poseduju.

Poslednje godine posmatranog perioda, dakle kada je bio prisutan uticaj krize, smanjenje broja registrovanih nezaposlenih zabeleženo je jedino u najmlađoj starosnoj grupi do 25 godina (sa 123 179 u 2005. na 101 688 u 2009. godini). To je na neki način u suprotnosti sa uobičajenim shvatanjima da su mlađe generacije prve žrtve krize. Ipak, treba imati takođe u vidu da su kohorte petnaestogodišnjaka koje ulaze u stanovništvo radnog uzrasta sve manje, te da se povećava i obuhvat mladih školovanjem, što zajedno takođe može da utiče na smanjenje broja registrovanih nezaposlenih među mladima, čak iako se njihov objektivni relativni položaj ne popravlja.

U strukturi registrovanih nezaposlenih lica prema obrazovnoj strukturi na kraju 2009. u odnosu na kraj 2005. godine jedino je porasla nezaposlenost najobrazovanijih. Kod onih sa srednjom stručnom spremom došlo je međutim do smanjenja sa 489.257 u 2005. na 395.301 lica u 2009. godini. To je uprkos tome kategorija koja dominira među nezaposlenima, sa preko 54% u 2009. godini, što je i logično, s obzirom da osobe sa srednjim obrazovanjem

dominiraju i u opštem stanovništvu radnog uzrasta. Uzroke relativno visokog učešća osoba sa srednjoškolskim obrazovanjem u strukturi registrovane nezaposlenosti treba tražiti u visokoj produkciji ovog stepena obrazovanja tokom prethodnih decenija, kao i u zastarelosti znanja mnogih od njih u odnosu na potrebe tržišta rada, što postaje naročito uočljivo poslednjih godina.

1.3. Analiza jaza – ciljevi Nacionalne strategije zapošljavanja i Nacionalne strategije privrednog razvoja i ostvareni rezultati

Osnovna dva strateška dokumenta koja se bave tržištem rada i projekcijama osnovnih pokazatelja tržišta rada su Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. (Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, 2005) usvojena 2005. i Nacionalna strategija privrednog razvoja od 2006 do 2012. godine (Vlada Republike Srbije, 2006) usvojena 2006. godine.

U Nacionalnoj strategiji zapošljavanja za period 2005-2010. godine inkorporirana su tri cilja Lisabonske strategije EU – puna zaposlenost (prilagođena uslovima u Srbiji na zadovoljavajući rast zaposlenosti i približavanje punoj zaposlenosti), unapređenje kvaliteta i produktivnosti radne snage, i jačanje socijalne kohezije i uključivanje na tržište rada – i njome je u potpunosti prihvaćen integrisani pristup Strategije EU za zapošljavanje iz 2003. godine.

Osnovni kvantitativni ciljevi definisani u ovoj strategiji, koji se odnose na pokazatelje tržišta rada, grupisane su u sledeće četiri oblasti:

- 1) Povećanje stope aktivnosti na 72% u 2010. godini (rast od 0,8% prosečno godišnje u periodu 2005-2010).
- 2) Povećanje stope zaposlenosti na 67% u 2010. godini (rast od 1,5% prosečno godišnje). Povećanje stope zaposlenosti mladih starosti 15-24 godine na 20% u 2010. godini. Povećanje zaposlenosti ugroženih i marginalnih grupa (invalidi, Romi, izbegla i raseljena lica).
- 3) Smanjenje stope nezaposlenosti na 10,5% do 2010. (pad od 0,5% prosečno godišnje). Smanjenje učešća dugoročno nezaposlenih (preko 12 meseci) u ukupnoj nezaposlenosti po dinamici od 2,5% godišnje u periodu od 2005-2010. Smanjenje odnosa između stope nezaposlenosti mladih starosti 15-24 godine i opšte stope nezaposlenosti na 2:1 u 2010. godini.
- 4) Smanjenje učešća zaposlenosti u neformalnom sektoru na 20% do 2010. godine.

Nacionalna strategija privrednog razvoja za period 2006-2012. godine preusmerava pažnju sa visoke stope nezaposlenosti na nisku stopu zaposlenosti, pri čemu se niska stopa zaposlenosti navodi kao ključni problem tržišta rada Srbije. Povećanje zaposlenosti za platu, kao najsigurnijeg i najpoželjnijeg oblika zaposlenosti, prvenstveno u privatnom sektoru, posebno u sektoru usluga, očekuje se od 2009. godine. U ovom periodu, samozaposlenost i

zaposlenost u poljoprivredi bi dobijala na kvalitetu, a gubila na broju, kao posledica prekomerne zaposlenosti u ovim tipovima angažovanja radne snage.

Projekcije zaposlenosti vezane su za dva scenarija privrednog razvoja: konzervativni i osnovni scenario. Prema konzervativnom scenariju, prosečna godišnja stopa rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) u periodu 2006-2012. iznosi 5%, a zaposlenost se u tom periodu povećava za 4.8%. Stopa nezaposlenosti bi se smanjila, sa 21% u 2005. na oko 17% u 2012. godini. Nešto povoljnija kretanja predviđena su osnovnim scenarijem, prema kojem prosečna godišnja stopa rasta BDP iznosi 7%, zaposlenost se povećava za 5,9% u periodu 2006-2012, a stopa nezaposlenosti bi se smanjila na oko 15,5% u 2012. godini.

Poredeći pokazatelje tržišta rada u periodu 2005-2010. godine sa ciljnim vrednostima datim u obe strategije, možemo zaključiti da ni jedan od ciljeva nije ispunjen. Ovde treba imati u vidu da je već na samom početku primene Nacionalne strategije zapošljavanja došlo do veoma značajne metodološke promene u obuhvatanju i prikazivanju osnovnih indikatora tržišta rada u Anketi o radnoj snazi. Naime, usklađivanjem sa međunarodnim standardima, oktobra 2004. godine (pošto su već definisani osnovni kvantitativni ciljevi Nacionalne strategije zapošljavanja), ukinuta je dotadašnja kategorija 'povremeno aktivnih', definisana kao osobe koje su imale zaposlenje u protekla tri meseca, i koja je dodavana korpusu zaposlenih. Ovo usklađivanje sa međunarodnim standardima je dovelo do metodološki indukovanog pogoršanja indikatora tržišta rada u 2004. godini (povrh suštinskog koje je takođe najverovatnije zabeleženo), koje se reflektovalo, između ostalog, i u dramatičnom porastu stope nezaposlenosti sa 14,4% u 2003 na 18,8% u 2004. godini. Tako je na samom početku primene Strategije znatno povećalo jaz između početnog stanja i projektovanih ciljeva.

Mada znatno realniji od ciljeva Nacionalne strategije zapošljavanja, ili optimističkog scenarija Nacionalne strategije privrednog razvoja, ni konzervativni scenario Nacionalne strategije privrednog razvoja neće biti ostvaren, sagledavajući dosadašnje kretanje BDP i zaposlenosti. Posle značajnog rasta BDP u periodu 2005-2008. od 5.8% prosečno godišnje, usledio je oštar pad ekonomske aktivnosti 2009. godine koji je procenjen na oko 4%, kao posledica ekonomske krize, dok je za 2010. godinu prognoziran rast BDP od oko 1.5% u 2010. godini (World Bank, 2009). U istom periodu suprotno od projektovanog rasta, zaposlenost je opala za 5.2% u 2009. u odnosu na 2005. godinu, a nezaposlenost je 2009. godine iznosila 17,4%, sa naznakama znatnog povećanja 2010. godine prema preliminarnim podacima ARS za april 2010. godine. Ovde je potrebno naglasiti da je projektovana stopa nezaposlenosti prema Nacionalnoj strategiji za zapošljavanje od 10,5% u 2010. godini bila optimistička, ali ne i sasvim neostvariva, ali da je projekcija kretanja zaposlenosti bila praktično neostvariva od samog početka.

Stopa zaposlenosti je takoreći ostala nepromenjena u periodu 2005-2007. godine, da bi od 2008. godine usledio njen kontinuiran pad. Stopa aktivnosti stanovništva radnog uzrasta (15-64 godine) od 60,5% u 2009. znatno je niža od projektovane stope od 72% u 2010. godini. U celom posmatranom periodu, stopa aktivnosti je kontinuirano opadala, što je posledica znatno bržeg pada broja aktivnog stanovništva od pada broja stanovništva radnog uzrasta (vidi deo

1.1). U skladu sa niskom stopom aktivnosti, stopa zaposlenosti 2009. godine iznosila je 50%, što je opet znatno niže u odnosu na projektovanu stopu od 67%.

Jedan od razloga ovako niske stope zaposlenosti je niska stopa zaposlenosti mladih starosti 15 do 24 godine, koja je 2009. godine iznosila 17%, što predstavlja podbačaj u odnosu na ionako veoma skromno projektovanih 20%. Posle stabilnog perioda 2005-2007, stopa zaposlenosti mladih opada, sa 21% u 2008. na 17% u 2009. godine, što je posledica nadprosečnog smanjenja broja zaposlenih starosti 15-24 godine. Pretpostavka je da je uticaj krize bio najjači među najmlađima, i da se on na mlade prenosi kako kroz raskide, odnosno neprodužavanje ugovora na određeno vreme i ugovora o delu, tako i kroz pad u broju novootvorenih radnih mesta (vidi deo 1.1). To je dovelo do pogoršanja položaja mladih u odnosu na ukupno odraslo stanovništvo (15 godina i više), pa nije ostvaren projektovan odnos 2:1 između stope nezaposlenosti mladih i opšte stope nezaposlenosti. Taj odnos je pogoršan, sa 2,2:1 u 2005. na 2,4:1 u 2009. godini.

Stopa dugoročne zaposlenosti je značajno smanjena, sa čak 79,6% u 2005. godini na 66,1% (smanjenje od 3,4 procentna poena prosečno godišnje), iako se znatan deo ovog smanjenja, kao i kod stope nezaposlenosti duguje promeni metodologije u obuhvatu zaposlenih i nezaposlenih u ARS (vidi detaljnije deo 1.1).

Što se tiče smanjenja učešća zaposlenih u neformalnom sektoru na 20% u 2010, čini se naizgled da je taj cilj postignut, jer je stopa neformalne zaposlenosti smanjena sa 23% u aprilu 2008. na 20,6% u oktobru 2009. godine, mada nije jasno kako je definisan rad u neformalnom sektoru koji bi odgovarao projektovanoj stopi od 20%.

2. Evropski okvir 2010-20.

Evropsko iskustvo u primeni Lisabonske strategije i ispunjavanju kvantitativnih i kvalitativnih ciljeva. Strategija Evropa 2020.

2.1 Lisabonska strategija. *Ispunjenje kvalitativnih ciljeva. Ispunjenje kvantitativnih ciljeva. Uticaj krize. Sumarna analiza rezultata, bilans i izazovi za sledeću deceniju.*

Prema Lisabonskoj strategiji, usvojenoj 2000. godine, Evropska unija je do 2010. trebala da postane najkonkurentnija i najdinamičnija privreda sveta utemeljena na znanju. Strategija je predstavljala reakciju Evropske unije na uočeno zaostajanje i slabiji rast u odnosu na Sjedinjene Američke Države i brzorastuće ekonomije Azije. Shodno tome, imala je cilj postizanje održivog privrednog rasta sa većom socijalnom kohezijom, što je zahtevalo širok i sveobuhvatan program reformi, od dovršavanja unutrašnjeg tržišta do modernizacije evropskog socijalnog modela.

Već na pola pređenog puta, 2005. godine postalo je jasno da je uprkos nekim pozitivnim pomacima u pojedinim oblastima, napredak u ispunjenju lisabonskih ciljeva nedovoljan. Zbog toga je revidirana Lisabonska agenda iz 2005. stavila još veći akcenat na znanje i inovacije, te naglasila koje bi se aktivnosti trebale preduzeti na nivou Evropske unije i u zemljama članicama radi stvaranja većeg broja i boljih radnih mesta, podsticanja znanja i inovacija za rast, kao i napora da se EU učini atraktivnijom za investiranje i rad. Da li zbog slabe koordinacije, konfliktnih prioriteta i interesa, preširoko definisanih ciljeva,

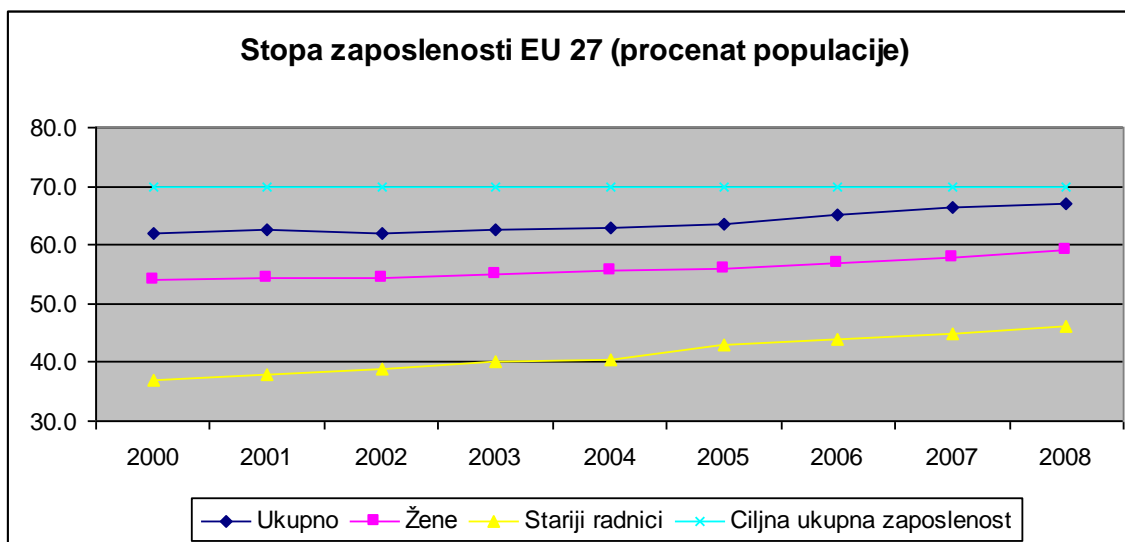
usmerenosti samo na stranu ponude ili nečeg drugog, Lisabonska agenda međutim ni u narednih 5 godina, tj. do 2010, nije (u potpunosti) ispunila očekivanja.

Nijedan od dva glavna cilja (stopa zaposlenosti od 70% i potrošnja za istraživanje i razvoj u iznosu od 3% bruto domaćeg proizvoda) nije postignut. I dok je stopa zaposlenosti barem u periodu pre svetske ekonomske krize rasla, dostigavši 66% u 2008. (u odnosu na 62% u 2000. godini), trošak za istraživanje i razvoj samo se neznatno promenio (sa 1,82% u 2000. na 1,9% BDP-a u 2008. godini) u istom periodu pre krize.

Progres na tržištu rada u ostvarivanju ciljeva zaposlenosti pre krize može se videti iz grafikona 2.1.1. Uočljivo je da je naročito u periodu između 2005. i 2008. godine došlo do rasta zaposlenosti, kada je kreirano 9,5 miliona poslova i kada je stopa nezaposlenosti pala na gotovo 7%. Pored opšte stope zaposlenosti, u 2008. godini su se i stope zaposlenosti žena i starijih radnika (preko 55 godina starosti) takođe približile postavljenim ciljevima. Naime, stopa zaposlenost žena dostigla je 59,1% (postavljeni cilj Lisabonske strategije 60%), dok je stopa zaposlenosti starijih radnika bila 45,6% (postavljeni cilj 50%).

Iako je deo progressa pre krize bio rezultat cikličnih kretanja u ekonomijama zemalja članica Evropske unije, isto tako je verovatno da su stukturane reforme podstaknute Lisabonskom agendom imale uticaj na poboljšanje pokazatelja, pre svega kroz investicije u ljudski kapital i naglasak na doživotno učenje, obrazovanje i usavršavanje odraslih, kao i zastupljenost žena.

Grafikon 2.1.1.

Izvor: Eurostat, 2010. (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>)

Svetska ekonomska kriza imala je međutim devastirajući efekat na ekonomiju, pa i na tržište rada. Prema najnovijim procenama Evropske komisije (EC Staff Working Document SEC 114, 2010), očekuje se gubitak od preko 7 miliona radnih mesta u

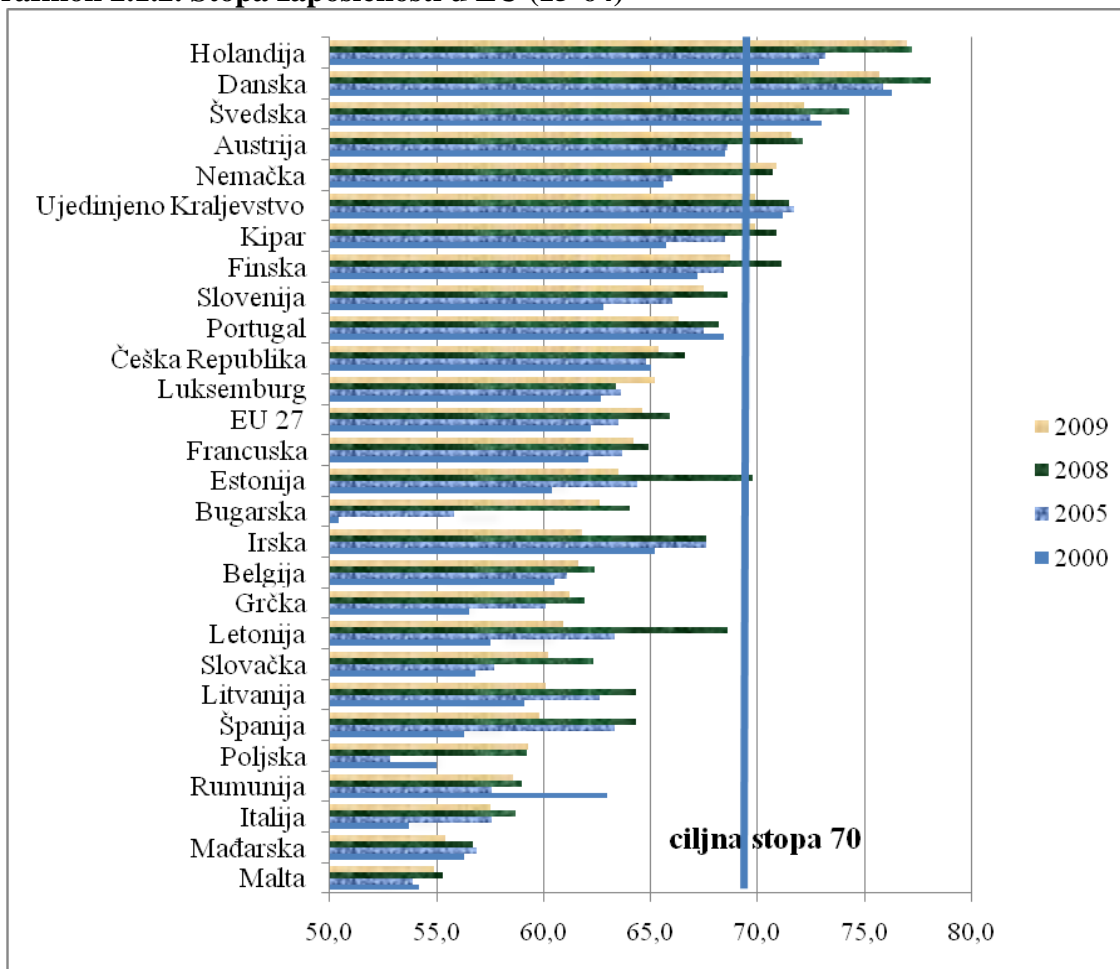
Evropskoj uniji u periodu 2009-10. i povećanje stope nezaposlenosti na preko 10% do kraja 2010. godine.

U pogledu ispunjenja glavnog cilja Lisabonske strategije, tj. stope zaposlenosti od 70%, uočljivo je da je pre krize krajem 2008. godine svega 8 zemalja dostiglo ovaj cilj, da bi taj i inače mali broj na kraju trećeg kvartala 2009. opao na svega 6 (grafikon dole). U tom periodu je svega u 5 zemalja članica EU došlo do povećanja ove stope.

Svetska finansijska kriza pokazala je sve slabosti ekonomije Evropske unije. Njeni efekti praktično su izbrisali sve dobitke u protekloj deceniji u pogledu ekonomskog rasta i kreiranja radnih mesta; bruto društveni proizvod je u Evropskoj uniji opao za 4% u 2009. godini, industrijska proizvodnja se spustila na nivo iz devedesetih, a čak 23 miliona ljudi je nezaposleno.

Međutim, čak i pre krize, Evropska unija nije se razvijala dovoljno brzo u poređenju sa ostatkom sveta. Na primer, prosečna stopa rasta je bila niža nego u zemljama koje su glavni trgovinski partneri EU, u velikoj meri zbog zaostajanja u produktivnosti, manje dinamičnog poslovnog okruženja, manjih investicija u istraživanje i razvoj i inovacije, kao i nedovlnog korišćenja informacionih tehnologija. Takođe, kao što je gore pomenuto, stopa zaposlenosti starijih radnika bila je u 2008. svega 46%, dok je poređenja radi, u Japanu i SAD-u iznosila preko 62%.

Grafikon 2.1.2. Stopa zaposlenosti u EU (15-64)

Izvor: Eurostat, 2010. (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>)

Štaviše, u EU se u proseku radi 10% manje radnih sati nego što je to slučaj u Japanu i SAD-u. Demografska stuktura je takođe već sada nepovoljna, a prognozira se da će aktivna populacija Evropske unije početi da se smanjuje od 2013-14. godine. Naime, broj ljudi preko 60 godina starosti se sada povećava duplo brže nego što je to bio slučaj pre 2007. godine, tj. za oko 2 miliona svake godine, što će predstavljati dodatni pritisak na državu blagostanja.

Ako ništa drugo, Lisabonska strategija i njen nezadovoljavajući bilans istakli su globalne izazove za sledeću deceniju i možda označili momenat za transformaciju. Evropska unija će morati da se suoči sa svojim strukturnim problemima u situaciji kada raste konkurentski pritisak iz drugih zemalja, kada je globalnom finansijskom sistemu potrebno uređenje na drugačijim osnovama nego do sada i kada klimatski problemi i energetska sigurnost zahtevaju brz odgovor.

2.2. Strategija Evropa 2020. Prioriteti (pametan, održiv i inkluzivan rast). Kvantitativni ciljevi. Vodeće inicijative. Agenda za nove veštine i radna mesta.

Lideri Evropske unije usvojili su u martu ove godine novu strategiju za održivi rast i zaposlenost koja treba da zameni dosadašnju Lisabonsku agendu. Strategija pod nazivom „Evropa 2020.“ razvijena je u uslovima svetske ekonomske krize i globalnih izazova na koje treba da odgovori.

„Evropa 2020.“ se zasniva na (a) pametnom rastu koji podrazumeva ekonomiju znanja i podršku inovacijama, (b) održivom rastu koji promovise efikasnije korišćenje prirodnih resursa i energije, i (c) inkluzivnom rastu koji treba da omogući teritorijalnu i socijalnu koheziju. Ukoliko ne želi da ponovi neuspeh Lisabonske agende, strategija bi morala i da podrazumeva strožiji nadzor nad politikama država članica i njihovo veće učestvovanje u procesu. Često se naime ističe da Lisabonska strategija nije uspela u svojoj nameri da od EU učini najdinamičniju svetsku ekonomiju zasnovanu na znanju do 2010. godine pre svega zbog nedostatka odgovarajućih političkih i finansijskih instrumenata, kao i nedovoljne političke volje i odlučnosti država članica da postignu zacrtane ciljeve.

Nova strategija „Evropa 2020.“ definiše gde bi EU trebala da bude kroz 10 godina kroz sledeće kvantitativne ciljeve:

- Povećanje stope zaposlenosti stanovništva starog od 20 do 64 godine na najmanje 75%,
- Podizanje procenta BDP-a koji se izdvaja za istraživanje i razvoj sa 1,9 na 3%,
- Smanjenje emisije ugljen-dioksida za 20% u odnosu na nivo iz 1990. godine (ili čak 30% ako to uslovi omoguće), povećanje udela obnovljive energije za 20%, kao i 20% povećanje energetske efikasnosti,
- Smanjenje stope ranog napuštanja škole na ispod 10 sa trenutnih 15%, uz istovremeno povećanje procenta stanovništva sa fakultetskom diplomom sa 31 na 40%,
- Smanjenje broja ljudi koji žive ispod linije siromaštva za 25%, što u stvari znači izbacivanje preko 20 miliona ljudi iz siromaštva.

Ovi međusobno povezani ciljevi će se kao i do sada prevesti u nacionalne ciljeve kroz set integrisanih preporuka. Umesto dosadašnjih 24, broj novih „Evropa 2020.“ smernica biće sveden na 10, što bi trebalo da obezbedi koherentnost u vođenju politike zapošljavanja i šire ekonomske politike država članica.

U sledećoj tabeli 2.2.1. dat je pregled integrisanih smernica koje se posebno odnose na zapošljavanje, kao i kvantitativnih ciljeva iz strategije „Evropa 2020.“ čijem ostvarivanju treba da doprinesu. Na osnovu njih će zemlje članice EU definisati svoje nacionalne ciljeve.

Ne treba naravno zaboraviti da će za novi model rasta u Srbiji i okvir politike zapošljavanja u narednom periodu biti značajne i ostale integrisane smernice koje se odnose na ekonomsku politiku. Za politiku rada i zapošljavanja pre svega su indikativne smernice broj 1 o obezbeđenju kvalitetnih i održivih javnih finansija gde se pored ostalog podržava smanjenje

poreskog opterećenja rada, i broj 6 o poboljšanju poslovnog okruženja i modernizaciji industrijske baze, gde se izričito navodi modernizacija javne uprave.

Tabela 2.2.1. Pregled smernica i kvantitativnih ciljeva „Evropa 2020.“

Broj smernice	Smernica	Kvantitativni cilj
7.	Povećanje participacije na tržištu rada i smanjenje strukturne nezaposlenosti.	Povećanje stope zaposlenosti stanovništva starog od 20 do 64 godine na najmanje 75%.
8.	Razvoj obučene radne snage koja odgovara potrebama tržišta rada, promovisanje kvalitetnih poslova i doživotnog učenja.	Smanjenje stope ranog napuštanja škole na ispod 10%, uz istovremeno povećanje procenta stanovništva sa fakultetskom diplomom na 40%.
9.	Poboljšanje učinka sistema obrazovanja i obuka na svim nivoima, kao i povećanje učešća osoba sa visokim obrazovanjem.	
10.	Promovisanje socijalnog uključivanja i borbe protiv siromaštva.	Smanjenje broja ljudi koji žive ispod linije siromaštva za 25%.

Novina je da će pored standardnog izveštavanja od strane zemalja članica o važnim makroekonomskim pitanjima i javnim finansijama, Evropska komisija uvesti tematski pristup gde će se davati saveti o mikroekonomskim pitanjima i izazovima u vezi zapošljavanja u skladu sa ciljevima strategije „Evropa 2020“.

Još jednu novinu koju je Evropska komisija istakla predstavlja sedam inicijativa koje treba da budu katalizatori progressa po svim prioritetima: (1) „Unija inovacija“, (2) „Mladi u pokretu“, (3) „Digitalna agenda za Evropu“, (4) „Energetski efikasna Evropa“, (5) „Industrijska politika za eru globalizacije“, (6) „Agenda za nove veštine i radna mesta“, (7) „Evropska platforma protiv siromaštva“.

„Agenda za nove veštine i radna mesta“ se posebno odnosi na zapošljavanje i ima za cilj da omogući dostizanje zacrtanih nivoa zaposlenosti i održivost socijalnog modela. U okviru ove Agende, Evropska komisija će na EU nivou naročito podržati rad na:

- Definisaniu i sprovođenju druge faze agende „fleksigurnosti“ koja u saradnji sa socijalnim partnerima treba da nađe način za bolje vođenje ekonomske tranzicije i podigne stope aktivnosti;
- Prilagođavanju zakonodavnog okvira, naročito u vezi radnog vremena i novih rizika za sigurnost na radu;
- Promovisanju i olakšavanju mobilnosti radne snage uz podršku Strukturnih fondova, pre svega Evropskog socijalnog fonda, kao i dugoročnom i sveobuhvatnom sagledavanju migracione politike;
- Jačanju kapaciteta socijalnih partnera i socijalnog dijaloga na svim nivoima radi promovisanja saradnje među institucijama na tržištu rada, uključujući službe za zapošljavanje država članica;
- Davanju podsticaja strateškom okviru za saradnju svih relevantnih aktera u (pre)obukama kako bi se omogućilo sprovođenje principa doživotnog učenja;

- Postizanju zajedničkog Okvira za Evropske veštine, kompetencije i zanimanja.

Na nacionalnom nivou, od država članica će se zahtevati da:

- Sprovedu nacionalni put prema „fleksigurnosti“, kao što je dogovoreno sa Evropskim savetom, da bi se smanjila segmentacija tržišta rada i olakšalo postizanje ravnoteže između posla i (porodičnog) života,
- Regularno vrše praćenje i prilagođavanje efikasnosti poreskog sistema da bi se rad isplatio, a sa posebnim osvrtom na nisko obrazovane i podsticanje samozapošljavanja,
- Promovišu nove forme ravnoteže „kuća-posao“ i politiku aktivnog starenja, kao i rodne ravnopravnosti,
- Promovišu i prate sprovođenje socijalnog dijaloga i njegovih efekata,
- Daju podsticaj sprovođenju Evropskog okvira kvalifikacija i na osnovu toga uspostavljanju nacionalnih okvira,
- Omoguće dobijanje kompetencija, neophodnih za dalje učenje i angažovanje na tržištu rada, kroz opšte obrazovanje i preobuke, a bilo kroz formalno ili neformalno učenje,
- Razviju partnerstva između glavnih aktera u domenu obrazovanja, obuka i rada, a naročito kroz uključivanje socijalnih partnera.

„Evropska platforma protiv siromaštva“ ima za cilj da omogući ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju. Njen značaj je posebno istaknut u 2010. koja je od strane Evropske unije proglašena za godinu borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti sa željom da se skrene pažnja na ovaj problem i da se promovišu osnovna prava ljudi koji žive ispod linije siromaštva i(li) koji su socijalno isključeni.

Od Evropske komisije će se zahtevati da „otvoreni metod koordinacije“ koji unutar EU kombinuje zajedničke ciljeve zemalja članica, nacionalne akcione planove i zajedničke indikatore transformiše u platformu za saradnju i razmenu iskustva, ali pre svega u upotrebljiv instrument za promovisanje ambicioznije i efikasnije politike socijalne uključenosti. Evropska komisija će takođe podržati sprovođenje programa koji promovišu socijalnu inovaciju za najugroženije kategorije stanovništva, razvoj nove agende za integraciju migranata, kao i procenu adekvatnosti i održivosti penzionog i sistema socijalne zaštite i identifikaciju načina za bolji pristup uslugama sistema zdravstvene zaštite.

Države članice će na drugoj strani promovisati pojedinačnu i zajedničku odgovornost u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, definisati i sprovesti mere koje se posebno odnose na ugrožene grupe i shodno tome postaviti jasnije profilisane i bolje koordinirane sisteme socijalne zaštite.

Sve ove pobrojane aktivnosti u okviru „Agende za nove veštine i radna mesta“ i „Evropske platforme protiv siromaštva“ treba da posluže ostvarivanju inkluzivnog rasta i socijalne kohezije. Evropska unija mora da iskoristi sve radne potencijale da bi uspešno odgovorila na izazove populacije koja ubrzano stari i na rastuću globalnu konkurenciju. Pored tih negativnih trendova, ni sadašnja situacija nije za pohvalu. Stopa zaposlenosti manja je nego u Japanu i SAD-u. Pored niske zaposlenosti žena i starijih radnika, mladi su naročito pogođeni krizom i njihova stopa nezaposlenosti iznosi preko 21%. Oko 80 miliona ljudi ima samo

bazične veštine, za kojima će tražnja do 2020. pasti za 12 miliona. Nezaposleni su takođe veoma izloženi siromaštvu, a čak 8% i onih koji rade ne mogu da zarade dovoljno da bi bili iznad linije siromaštva. U Evropskoj uniji, ispod te linije nalazi se preko 79 miliona ljudi, što predstavlja 16% populacije, od čega su 19 miliona deca.

Jedna od glavnih kritika prethodne Lisabonske strategije sastojala se u tome što je kontrola sprovođenja ciljeva bila suviše slaba, a za one države članice koje nisu postigle predviđene kriterijume nije bilo sankcija. Ukoliko „Evropa 2020.“ ponovi istu grešku i ne obezbedi mehanizme i instrumente za njeno sprovođenje, ostaće samo na nivou lepih želja.

2.3. Strategija zapošljavanja Srbije 2010-20. i Evropa 2020. Koordinacija prioriteta, ciljeva i inicijativa kao put za ostvarenje konvergencije.

Ciljevi Agende „Evropa 2020.“ ne znače i dodatne kriterijume za članstvo u Evropskoj uniji, ali će se njeni ciljevi odraziti u politikama Brisela prema zemljama u procesu Evropskih integracija. To znači da bi sve zemlje u procesu trebale da teže usvajanju ciljeva i da razvijaju društvene politike koje bi im omogućile hvatanje koraka sa EU.

Ako će zemljama članicama biti teško da dostignu ciljeve postavljene agendom „Evropa 2020.“, Srbija će imati još teži i ambiciozniji zadatak da u narednoj deceniji ostvari konvergenciju sa njima smanjivanjem razlike u stopama zaposlenosti, što se jasno može videti iz sledeće tabele. Naime, razlika u ključnim pokazateljima tržišta rada između Srbije i Evropske unije, a pre svega u stopi zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta, koja trenutno iznosi 18 procentnih poena, predstavlja jednu od najvećih suštinskih prepreka priključivanju Srbije Evropskoj uniji.

Tabela 2.3.1. Stope zaposlenosti u 2010. i projekcije za 2020, Srbija i EU

Ciljevi	EU		Srbija		Razlika	
	2010.	2020.	2010.	2020.	2010.	2020.
Stopa zaposlenosti 15-64	66	73	48	65	-18	-8
Stopa zaposlenosti 20-64	68	75	49	66	-19	-9

Za konvergenciju prema ciljevima koje postavlja „Evropa 2020.“ biće neophodno ostvariti brži prosečan godišnji privredni rast od proseka EU, uz istovremenu istu ili veću radnu intenzivnost rasta.

2.4. Širenje Evrope kroz proces socijalnog uključivanja

Lisabonski samit predstavljao je prekretnicu u razvoju evropskog socijalnog projekta, kada je socijalna kohezija proglašena za jedan od tri ključna strateška cilja Evropske unije, pored ostvarivanja najkonkurentnije privrede zasnovane na znanju i boljem tržišta rada. Zajednički ciljevi u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti postavljeni su na samitu Evropskog saveta u Nici krajem 2000. godine, da bi već naredne godine bili usvojeni osnovni indikatori na osnovu kojih se u EU prati stanje socijalne uključenosti, tzv. Laken indikatori.

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, pitanja socijalnog uključivanja i smanjenja siromaštva su za Srbiju postala obavezna komponenta procesa integracije u Evropsku uniju. To znači da politike socijalnog uključivanja treba da postanu sastavni deo redovnih aktivnosti relevantnih institucija na svim nivoima.

Takođe, Srbija će od momenta sticanja statusa države kandidata za članstvo u EU imati obavezu da izradi Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju (Joint Inclusion Memorandum - JIM) u okviru kojeg se opisuje kontekst siromaštva i socijalne isključenosti, kao i prioritete u rešavanju ovih pitanja.

Da bi se takav Memorandum izradio, neophodno je unaprediti kvalitet podataka i uskladiti praćenje pokazatelja socijalne uključenosti sa zemljama Evropske unije. Ovaj zadatak zahteva razvoj metodologije za praćenje socijalne uključenosti koja treba da obezbedi uporedivost podataka sa zemljama članicama i onim u procesu pristupanja Evropskoj uniji, kao i uspostavljanje sistema za praćenje ovih pokazatelja.

Izveštaj „Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji“⁷, koji su nedavno pripremili Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Republički zavod za statistiku, predstavlja važan doprinos u tom pravcu. Izveštaj ukazuje na trenutne potencijale za praćenje pokazatelja socijalne uključenosti koji su usaglašeni na nivou EU zemalja, mapira nedostatake u izvorima podataka za merenje pokazatelja socijalne uključenosti i siromaštva u Srbiji i daje okvir i prostor za sagledavanje trenutnog stanja socijalne uključenosti i siromaštva u našoj zemlji. Kao deo priprema za bržu i kvalitetnu izradu Memoranduma, takođe je u pripremi i prvi Nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Srbiji koji će u potpunosti biti zasnovan na zajedničkim EU Laken indikatorima, ali i na nacionalno specifičnim indikatorima socijalnog uključivanja definisanim za Srbiju.

2.5. Pokazatelji socijalne isključenosti u domenu rada i zapošljavanja u evropskom kontekstu

Primarni i sekundarni pokazatelji socijalne isključenosti iz domena rada i zaposlenosti koriste se za poređenja između zemalja u okviru Evropske unije, kao i za sistematsko praćenje

⁷ Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji - pregled i trenutno stanje socijalne uključenosti u Srbiji na osnovu praćenja evropskih i nacionalnih pokazatelja

postignuća u domenu socijalnog uključivanja u dimenziji zaposlenosti unutar samih zemalja članica.

Prvi pokazatelj meri **regionalnu koheziju na tržištu rada** kao koeficijent varijacije stopa zaposlenosti između NUTS-2 regiona u okvirima zemalja članica EU. Što je veći ovaj koeficijent, to je veći rizik od socijalne isključenosti – pretpostavka je da su 'džepovi isključenosti' najveći u regionima koji znatno zaostaju iza proseka zemlje.

Međutim, bez obzira što je odabrana za prvi i pretpostavljeno najvažniji primarni kriterijum, ova mera se mora sagledavati zajedno sa ostalim pokazateljima, jer je uzeta sama za sebe prilično gruba, i to iz nekoliko razloga. Prvo, ona aproksimira rizik od isključenosti odstupanjima od proseka⁸. Drugo, u okviru iste zemlje, opšte povećanje regionalnih stopa zaposlenosti praćeno njihovom većom varijacijom može da bude interpretirano kao pogoršanje, i obrnuto, opšte smanjenje zaposlenosti praćeno kompresijom regionalnih varijacija kao poboljšanje. Treće, koeficijent je osetljiv na promenu veličine i rasporeda regiona. Rezultati koji se dobijaju pri sadašnjoj podeli Srbije na tri NUTS-2 regiona (Beograd, Centralna Srbija i Vojvodina) biće drugačiji kada (ako) se pređe na praćenje statističkih regiona⁹.

Koeficijent varijacije stopa zaposlenosti tri regiona prema ARS u Srbiji je relativno umeren – u oktobru 2008. bio je 6,51%, oktobru 2009. 7,59%, a u aprilu 2010. 7,46%. Dvanaest zemalja EU imaju niži koeficijent varijacije, a šest zemalja viši. Međutim, zbog navedenih osobina ovog indikatora, sva poređenja između zemalja su vrlo nezahvalna.

Stopa dugoročne nezaposlenosti predstavlja učešće lica nezaposlenih duže od 12 meseci u ukupnoj aktivnoj populaciji uzrasta 15-64 godina. Pretpostavka je da rizik od isključenosti raste sa produženim trajanjem nezaposlenosti, te da su sva dugoročno nezaposlena lica nevoljno u tom statusu (za razliku od kratkoročne nezaposlenosti, koja može da predstavlja i neku vrstu investicije, svesnog optimizacionog ponašanja, odnosno strategiju dobrovoljnog traganja za najboljim mogućim poslom).

Tabela 2.5.1. Stopa dugoročne nezaposlenosti u Srbiji (15-64)

	April 2008.	Oktobar 2008.	April 2009.	Oktobar 2009.	April 2010.
Muškarci	8,19	8,49	8,83	10,18	12,40
Žene	11,11	11,73	11,65	11,82	14,72
Ukupno	9,49	9,91	10,08	10,91	13,40

Izvor:ARS

⁸ Npr. u situaciji u kojoj svi regioni jedne zemlje imaju veće stope zaposlenosti od regiona druge zemlje, a da ipak druga ima manji koeficijent varijacije stopa zaposlenosti.

⁹ Ovaj pokazatelj se u okviru EU ne izračunava u članicama kao što su Irska, Danska, Slovenija, Malta, Luksemburg i tri baltičke zemlje.

Za razliku od indikatora regionalne kohezije, stopa dugoročne nezaposlenosti se standardno izračunava iz ARS i njena interpretacija je pravolinijska. Praćenje ovog indikatora pokazuje permanentno ekstremno visoke stope dugoročne nezaposlenosti, kao i tendenciju njihovog povećanja tokom ekonomske krize, posebno za muškarce.

Poređenje sa zemljama EU pokazuje da po ovom obeležju Srbija ima više nego petostruko veću stopu dugoročne nezaposlenosti u odnosu na proseke za EU-27 i EU-15, koji su praktično isti i iznose svega 3%.

U ovom trenutku nema dovoljno informacija da bi moglo sa sigurnošću da se tvrdi da bi promenom odgovarajućeg modula upitnika Ankete o radnoj snazi ili uputstva za njegovu primenu došlo do bitnog smanjenja ovog indikatora u Srbiji.

Indikator *broj lica koja žive u domaćinstvima bez zaposlenih* ima potencijalno veliku objašnjavajuću moć, jer omogućava da se u reproduktivnoj, ali i sociološkoj, dimenziji prati koncentracija i struktura ne-zaposlenosti¹⁰. Ovaj indikator se posebno prati za decu i za odrasle. U slučaju dece, prati se učešće osoba koje imaju manje od 18 godina (uzrasta 0-17 godina) koje žive u domaćinstvima bez zaposlenih, u ukupnoj populaciji istog uzrasta. U slučaju odraslih, prati se učešće odraslih osoba koje imaju manje od 60 godina (tj. uzrasta 18-59 godina) koje žive u domaćinstvima bez zaposlenih, u ukupnoj populaciji istog uzrasta. U osnovi, poređenje ova dva pod-indikatora može da osvetli nivo fertiliteta porodica bez zaposlenih, odnosno da ukaže na vezu između porodične isključenosti sa tržišta rada i prosečnog broja dece u takvim porodicama u odnosu na porodice sa zaposlenim članovima. Dok su stope za decu i za odrasle u EU kao celini izjednačene (9,4% za decu i 9,3% za odrasle, respektivno, u 2007. godini), postoji relativno veliki varijetet u ovim stopama za decu i za odrasle između zemalja članica. Tako, prema podacima Eurostata, u Grčkoj je 2007. godine samo 3,9% dece živelo u domaćinstvima bez zaposlenih, dok je to bio slučaj sa 8% odraslih. Obrnuto, u Velikoj Britaniji je iste godine čak 16,7% dece živelo u domaćinstvima bez zaposlenih, dok je to bio slučaj sa 10,9% odraslih. Takođe, učešće odraslih u porodicama bez zaposlenih u ove dve zemlje nije srazmerno odgovarajućim standardno izračunatim stopama nezaposlenosti, već je pod uticajem prosečne veličine porodice, koja je objašnjiva ne samo ekonomskim i demografskim, nego i sociološko-kulturološkim faktorima.

Ovaj indikator nije do sada izračunavan za Srbiju, mada ne postoje načelne prepreke da se izračuna iz Ankete o radnoj snazi. Njegov informativni potencijal je veoma velik, a posledično i konsekvence koje bi mogle da se izvedu iz uvida u njegov nivo i kretanje, u vidu preporuka za javnu politiku.

Učešće dugoročno nezaposlenih u ukupnom broju nezaposlenih je veoma visoko u Srbiji i kretalo se na nivou od oko dve trećine. Interesantno je da se ovo učešće u prvoj godini krize blago smanjivalo, što je bilo izraženije za žene. Objašnjenje bi bilo u tome da ovaj odnos smanjuje veći priliv novih ulaznika u nezaposlenost, a da 'tvrdo jezgro' dugoročne

¹⁰ Ne-zaposlenost je tehnički izraz kojim se obuhvataju nezaposlenost i neaktivnost. U uslovima rizika od isključenosti, granica između ovih dveju kategorija zaista postaje porozna.

nezaposlenosti ostaje nepromenjeno u apsolutnim izrazima. Međutim, najnoviji nagli rast ove stope sugerše da su tokovi na tržištu rada sve usporeniji, te da je najveći broj osoba koje su na početku krize izgubile posao, ostao u tom statusu sve vreme njenog dosadašnjeg trajanja. Detaljnija analiza panel podataka iz ARS bi dala precizniji odgovor.

Tabela 2.5.2. Učešće dugoročno nezaposlenih u ukupnom broju nezaposlenih (15-64) , %

	April 2008.	Oktobar 2008.	April 2009.	Oktobar 2009.	April 2010.
Muškarci	69,89	70,34	61,91	66,53	63,85
Žene	73,21	71,03	67,37	64,41	70,26
Ukupno	71,58	70,70	64,58	65,50	66,75

Izvor: ARS

U odnosu na zemlje Evropske unije, Srbija ima najveće učešće dugoročno nezaposlenih u ukupnom broju nezaposlenih. Zapravo, jedino u Slovačkoj ovo učešće blago prelazi 50%, dok je u svim drugim zemljama ispod te granice.

Stopa veoma duge nezaposlenosti predstavlja učešće lica nezaposlenih duže od 24 meseci u ukupnom aktivnom stanovništvu uzrasta 15-64 godina. U odnosu na standardnu stopu dugoročne nezaposlenosti, pretpostavka je da rizik od isključenosti dodatno raste sa produženim trajanjem nezaposlenosti, te da su osobe koje su nezaposlene duže od 24 meseca u akutnom riziku od ulaska u stanje nezapošljivosti, te prelaska u trajnu neaktivnost usled obeshrabrenosti i gubitka znanja, veština i navika neophodnih za učešće na tržištu rada.

Stope veoma duge nezaposlenosti u Srbiji su visoke, posebno za žene, kao što je vidljivo iz Tabele 2.5.3 Slično kao i sa stopom dugoročne nezaposlenosti, pretpostavka je da bi preispitivanje anketne metodologije moglo da umajni dobijene vrednosti indikatora, ali da bi one ostale veoma visoke u odnosu na zemlje Evropske unije.

Tabela 2.5.3. Stopa veoma duge nezaposlenosti

	April 2008.	Oktobar 2008.	April 2009.	Oktobar 2009.
Muškarci	6,00	6,38	6,56	5,98
Žene	8,70	9,04	9,27	7,73
Ukupno	7,20	7,54	7,76	6,77

Izvor: ARS

Poređenjem sa zemljama članicama EU, ponovo se uočava ogromna diskrepanca između prosečnih vrednosti ovog pokazatelja, koje iznose oko 1,6% za EU-27, i za Srbiju, koje su najmanje četvorostuko veće.

U trenutnom preseku, iz raspoloživih izvora informacija moguće je prikazati četiri od pet zajedničkih EU indikatora socijalne uključenosti u dimenziji zaposlenosti. Položaj Srbije u

pogledu sva tri pokazatelja koja se odnose na problem dugoročne nezaposlenosti u odnosu na prosek Evropske unije je izrazito nepovoljan.

Kada je reč o *nacionalno specifičnim indikatorima*, zaposlenost u Srbiji opada od izbijanja krize 2008. godine, i u aprilu 2010. dostigla je višedecenijski minimum. Stopa zaposlenosti iznosi 47,2% u aprilu 2010. Između oktobra 2009. i aprila 2010. ukupan broj zaposlenih smanjen je za 172 hiljade, odnosno za 7,6%. Od perioda pre početka ekonomske krize (april 2008.) do aprila 2010. godine, ukupan broj zaposlenih smanjen je za oko 374 hiljade lica (Tabela 2.5.4.).

Paralelno, nezaposlenost raste, ali nešto sporijim tempom u odnosu na pad zaposlenosti, jer deo nezaposlenih prelazi u neaktivnost. Nezaposlenost lica radnog uzrasta (15-64) dostigla je stopu od 20,1% u aprilu 2010. Kumulativni porast nezaposlenosti od početka krize do aprila 2010. godine iznosi oko 140 hiljada lica, čime ukupan broj nezaposlenih dostiže 572 hiljade.

Tabela 2.5.4. Srbija: zaposlenost i nezaposlenost po Anketi o radnoj snazi 2008-2010

		Ukupan broj zaposlenih 15-64 god.	Broj zaposlenih poljoprivrednika i pomažućih članova u poljoprivredi 15-64 god.	Stopa zaposlenosti 15-64 god.			Ukupan broj nezaposlenih 15-64 god.	Stopa nezaposlenosti 15-64 god.		
				Ukupno	Muš.	Žene		Ukupno	Muš.	Žene
		1	2	3			4	5		
2008	April	2.652.429	...	54,0	62,3	46,0	432.730	14,0	12,4	16,1
	Okt.	2.646.215	443.243	53,3	62,2	44,7	457.204	14,7	12,7	17,3
2009	April	2.486.734	437.957	50,8	58,7	43,3	486.858	16,4	15,0	18,1
	Okt.	2.450.643	411.303	50,0	57,4	42,7	516.990	17,4	16,1	19,1
2010	April	2.278.504	326.623	47,2	54,3	40,3	572.501	20,1	19,4	21,0

Izvor: Anketa o radnoj snazi (ARS), RZS.

Neaktivnost je podjednako važna za analizu isključenosti kao i nezaposlenost. Broj neaktivnih i stopa neaktivnosti su posebno relevantni pokazatelji ranjivosti i isključenosti za dobne grupe između 25 i 55 godina, jer se izvan tih granica neaktivnost kao posledica obeshrabrenosti u pogledu mogućnosti za uključivanje na tržište rada preklapa sa neaktivnošću kao posledicom školovanja (ispod 20, odnosno 25 godina), ili neaktivnošću kao posledicom penzionisanja (iznad 55, a posebno preko 65 godina). Neaktivnost raste u svim dobnim grupama, a sa stanovišta problematike socijalne isključenosti posebno zabrinjava njen rast u grupama stanovništva starijim od 25 godina.

Veliki broj lica koja su prestala da rade prešao je u kategoriju neaktivnih, i to je razlog zašto ukupan broj nezaposlenih nije porastao srazmerno padu broja zaposlenih. Naime, 318 hiljada neaktivnih lica se u Anketi o radnoj snazi za april 2010. godine izjasnilo kao da žele i mogu

da rade. Takođe, oko 80% lica koja su prestala da rade između oktobra 2008. i aprila 2009. prešla su u neaktivne, a ne u nezaposlene)¹¹.

Stopa zaposlenosti žena je beležila porast do 2008. godine, dok je stopa nezaposlenosti u istom periodu bila u opadanju¹². Stopa zaposlenosti žena, u periodu oktobar 2009 – april 2010. godine, smanjila se za 2,4 procentna poena (za 81.000, odnosno broj zaposlenih žena se smanjio za 8,3%), dok je kod muškaraca stopa zaposlenosti pala za 3,1 procentnih poena (za 91.000, odnosno broj zaposlenih muškaraca se smanjio za 7,0%). Razlika u stopi nezaposlenosti između žena i muškaraca u Republici Srbiji u 2009. godini smanjena je na 3,0 procentnih poena, dok je u aprilu 2010. godine ta razlika još manja, 1,5 procentnih poena. Iako su razlike u stopama zaposlenosti i aktivnosti i dalje veoma velike, postoji trend postepenog smanjivanja.

Do sada je kriza imala najveći uticaj na delatnosti (npr. građevinski sektor i prerađivačka industrija) u kojima su zastupljeni „muški poslovi”. U narednom periodu postoji opasnost od povećanja razlike u stopama zaposlenosti muškaraca i žena jer se očekuje smanjenje zaposlenosti u javnom sektoru gde je mnogo veća zastupljenost žena u odnosu na muškarace. Zbog toga je potrebno obezbediti da učešće žena u aktivnim programima tržišta rada bude u najmanju ruku srazmerno njihovom učešću u registrovanoj nezaposlenosti. Takođe, postoji i prostor za unapređenje rodne senzitivnosti u praćenju aktivnih programa tržišta rada u Srbiji, koji bi mogao doprineti povećanju efikasnosti upotrebe sredstava za aktivne programe, posebno ako bi bilo povećano relativno učešće programa obuke u aktivnim programima tržišta rada¹³.

Interpretacija kretanja specifičnih strukturnih indikatora tokom poslednjih par godina obeleženih ekonomskom krizom, kao što su promene u sektorskoj strukturi zaposlenosti, učešća neformalne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti, kao i strukturi zaposlenosti prema profesionalnom statusu, mora da uvaži specifičnosti 'silazne' putanje opštih indikatora tržišta rada¹⁴. Tako, dok bi smanjivanje učešća neformalno zaposlenih u ukupnoj zaposlenosti u uslovima opšteg rasta zaposlenosti moglo da bude interpretirano kao pozitivan pomak, u uslovima oštrog pada zaposlenosti ono ima negativnu konotaciju, ukazujući da je ekonomska kriza više pogodila najranjivije kategorije stanovništva. Karakteristično za tri pomenuta indikatora jeste upravo da beleže promene koje bi se u uslovima pozitivnih kretanja na ukupnom tržištu rada mogle okarakterisati kao pozitivne, ali u uslovima kontrakcije na tržištu rada te promene mogu da budu protumačene kao negativne ili u najboljem slučaju ambivalentne sa stanovišta posledica po socijalnu uključenost u dimenziji zaposlenosti.

Starosna struktura nezaposlenih lica, posmatrana u periodu 2008–2010. godine pokazuje da najveće učešće u strukturi nezaposlenih, prema godinama starosti, imaju nezaposlena lica od

¹¹ Fondacija za razvoj ekonomske nauke, (2009), *Zaposlenost i zarade*, Kvartalni monitor ekonomskih trendova 17, Beograd

¹² NAPZ 2011.

¹³ Krstić, 2010.

¹⁴ Vrednosti indikatora za zaposlenost pogledati na <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/08/Pregled-stanja-socijalne-uklucenosti-u-Srbiji-jul-2010.pdf>, str. 28-31

25 do 34 godine (29,6%, odnosno 170.000 lica), a zatim lica od 35 do 44 godine (21,3%, odnosno 122.000 lica)¹⁵. Najveći rast stope nezaposlenosti se beleži u kategoriji lica 35-44 (za 4,8 procentnih poena, sa 21,9% u oktobru 2009. na 26,7% u aprilu 2010. godine), ali pozitivno je što je u ovoj starosnoj grupi došlo do povećanja stope aktivnosti.

Tabela 2.5.5. Starosna struktura nezaposlenih lica

Starosna grupa	April 2008.	Oktobar 2008.	April 2009.	Oktobar 2009.	April 2010.
15-24 godina	20,9%	25,0%	20,0%	20,9%	19,6%
25-34	29,9%	30,0%	29,5%	27,5%	29,6%
35-44	21,1%	18,0%	19,7%	21,8%	21,3%
45-54	20,7%	19,6%	21,3%	20,9%	20,5%
55-64	7,1%	7,4%	9,1%	9,0%	8,9%
65 i više godina	0,2%	0,0%	0,4%	0,1%	0,1%

Izvor: ARS

Nezaposlenost mladih (15-24) je veoma izražena i znatno iznad opšte stope nezaposlenosti. Podaci iz ARS u aprilu 2010. godine pokazuju da se stopa zaposlenosti mladih smanjila na 15,1% (1,9 procentnih poena u odnosu na oktobar 2009.) dok je stopa nezaposlenosti porasla sa 42,5% na 46,4% (4,0 procentna poena u odnosu na oktobar 2009.). Stopa zaposlenosti beleži značajno manji pad u odnosu na rast stope nezaposlenosti. Podaci u aprilu 2010. godine pokazuju da je došlo do značajnog pada zaposlenosti mladih u kategoriji pomažućih članova domaćinstva (učesće u ukupnoj zaposlenosti ove starosne grupe je u oktobru 2009. bilo 16,5%, dok je u aprilu učesće smanjeno na 4,3%, smanjenje za 12,2 procentnih poena).

Stopa aktivnosti mladih u periodu oktobar 2009 – april 2010. godine smanjila se za 1,3 procentna poena (sa 29,5% u oktobru 2009. na 28,2% u aprilu 2010.). Takođe, podaci pokazuju da je povećan broj mladih ljudi koji su se odlučili na nastavak školovanja (rast od 31,9% u aprilu 2010. u odnosu na oktobar 2009.), što potvrđuje da se u doba krize mladi u nedostatku mogućnosti zapošljavanja odlučuju na dalje školovanje.

Rast stope nezaposlenosti starijih (55-64) u periodu oktobar 2009 – april 2010. godine iznosio je 1,6 procentnih poena (broj nezaposlenih se povećao za oko 4.000 lica) i ne može se pripisati isključivo negativnim efektima ekonomske krize. Sporazum potpisan sa Međunarodnim monetarnim fondom (MMF) podrazumeva smanjenje zaposlenih u javnom sektoru, a u toku je i proces restrukturiranja, tako da bi stariji radnici izgubili posao po osnovu viška zaposlenih i bez uticaja svetske ekonomske krize.

U starosnoj grupi 55-64 stopa zaposlenosti je opala za 2,3 procentnih poena u periodu oktobar 2009 – april 2010. godine (sa 35,0% na 32,6%), odnosno broj zaposlenih se smanjio za 29.000 lica. Smanjenje stope aktivnosti ove starosne grupe u aprilu 2010. u odnosu na

¹⁵ NAPZ 2011.

oktobar 2009. je 1,9 procentnih poena (oko 19.000 lica). Podaci pokazuju da je većina lica ove starosne grupe iz zaposlenosti prešla u neaktivnost iz opravdanih razloga (penzija, bolest, porodični razlozi), odnosno samo je 10% onih koji su neaktivni a žele i mogu da rade.

Kvalifikaciona struktura nezaposlenih lica, prema podacima ARS-a iz aprila 2010. godine, pokazuje da u ukupnoj nezaposlenosti, nezaposlena lica sa visokim i srednjim obrazovanjem učestvuju sa 80,5%, a lica bez škole i nižeg obrazovnog nivoa sa 19,5%. Među nezaposlenim licima najbrojnija su lica sa srednjim obrazovanjem kod kojih je i najviša stopa nezaposlenosti (22,5%), dok je kod lica sa visokim obrazovanjem 13,3%.

Tabela 2.5.6. Kvalifikaciona struktura nezaposlenih lica - ARS

Obrazovni nivo	April 2008.	Oktobar 2008.	April 2009.	Oktobar 2009.	April 2010.
Bez škole	1,1%	0,3%	0,4%	0,1%	0,1%
Niži nivo obrazovanja	19,7%	19,5%	19,4%	21,2%	18,1%
Srednji nivo obrazovanja	67,9%	69,0%	68,5%	68,7%	69,3%
Visoki nivo obrazovanja	11,3%	11,2%	11,6%	10,0%	12,6%

Istraživanje FREN-a o uticaju krize na ranjive grupe na tržištu rada¹⁶ potvrdilo je da je već prvi udar krize dodatno pogoršao položaj na tržištu rada ranjivih grupa, a posebno mladih, osoba bez kvalifikacija, ruralnog stanovništva, izbeglica i raseljenih lica.

Nepovoljan položaj osoba sa nižim nivoom obrazovanja potvrđuju i podaci ARS iz aprila 2009, prema kojima osobe iz ove grupe (završena osnovna škola i niže) karakteriše veoma niska stopa zaposlenosti od 35,8% i aktivnosti 43,4% u poređenju sa odnosnim stopama ukupnog stanovništva (50,8% i 60,8%, respektivno). Velika ranjivost i u 2009. ostaje osnovna odlika grupe žena sa niskim nivoom obrazovanja (stope zaposlenosti i stope aktivnosti su 28% i 34,2%), kao i mladih iz ove grupe (15-24 godine), čije su stope zaposlenosti i aktivnosti veoma niske (6,9% i 10,4%, respektivno). U 2009. osnovni indikatori tržišta rada prema svim demografskim kategorijama pogoršani su u odnosu na 2008. godinu, pri čemu je to pogoršanje nešto veće za osobe sa nižim nivoom obrazovanja u poređenju sa ukupnim stanovništvom radnog uzrasta.

Posebno osetljivu grupa na tržištu rada predstavljaju nezaposlena lica romske nacionalnosti. Visoka stopa nezaposlenosti i niska stopa participacije i zaposlenosti karakterišu položaj Roma na tržištu rada. Najveći problem je što je kvalitet zaposlenosti Roma veoma nizak, jer u njoj dominira neformalna zaposlenost.

¹⁶ Krstić i dr, 2010.

Tabela 2.5.7. Obrazovna struktura ukupnog romskog stanovništva i zaposlenih Roma

		Ukupno		Romi	
		Zaposleni (15-64)	Ukupno (15-64)	Zaposleni (15-64)	Ukupno (15-64)
Obrazovna struktura	Niže	20,0%	29,2%	80,7%	88,4%
	Srednje	59,9%	56,0%	19,3%	11,6%
	Visoko i više	20,1%	14,9%	-	-

Izvor: AŽS 2007, Krstić i dr. (2010), „Položaj ranjivih grupa na tržištu rada Srbije”.

Najvećem broju radno sposobnih Roma nedostaje adekvatno obrazovanje kako bi uspešno učestvovali na tržištu rada. Njihova isključenost sa tržišta rada i neučestvovanje u produktivnosti i stvaranju dohotka ima za posledicu da Republika Srbija na godišnjem nivou gubi oko 231 milion evra u produktivnosti i 58 miliona evra u fiskalnim doprinosima.¹⁷ Imajući u vidu demografske trendove i predviđanja da će udeo Roma u radno sposobnom stanovništvu rasti u narednom periodu, prirodno je što NAPZ socijalnom uključivanju i zapošljavanju Roma posvećuje posebnu pažnju.

Prema podacima ARS-a iz aprila 2010. godine, posle velikog pada između oktobra 2008. i aprila 2009, neformalna zaposlenost ne beleži velike promene u odnosu na april 2009. Zaposlenost (15-64) u neformalnoj ekonomiji u aprilu 2010. godine (17,2%) je zabeležila pad u odnosu na oktobar 2009. (18,2%) za 1 procentni poen, odnosno broj zaposlenih u neformalnoj ekonomiji se smanjio za 13,8% (oko 54.000 lica). Zaposlenost u neformalnom sektoru najveća je kod mladih (15-24) i iznosi 28,8%. Broj zaposlenih mladih u neformalnom sektoru se smanjio za 15,1%, odnosno za oko 6.000 lica. Najmanja zaposlenost u neformalnom sektoru beleži se kod starosne grupe 25-35 i iznosi 13,7%. U ovoj starosnoj grupi se primećuje i najveća promena (-2,4 procentna poena) u posmatranom periodu, odnosno broj zaposlenih u neformalnoj ekonomiji, u ovoj starosnoj grupi, se smanjio za 28,0%, odnosno za oko 18.000 lica.

Rad u sivoj ekonomiji povezuje se sa niskim zaradama i niskom produktivnošću, niskim nivoom zaštite na radu, lošim radnim uslovima, a vrlo često su u pitanju i poslovi bez plaćenog osnovnog zdravstvenog i socijalnog osiguranja. Mogućnost ostajanja bez posla među neformalno zaposlenima veća je nego među formalno zaposlenim radnicima, što pokazuju i podaci iz ARS. Odnosno, pored svih očekivanja da će u vreme krize neformalna zaposlenost da raste, potvrđuje se tvrdnja da je mogućnost ostajanja bez posla veća u neformalnom u odnosu na formalni sektor.

¹⁷ Procena Svetske banke „Ekonomska cena ekskluzije Roma”

3. Pogled na tržište rada Srbije do 2020: Projekcije kretanja na tržištu rada 2010-2020.

3.1. Metodološki okvir i osnovne pretpostavke projekcija

Elastičnost zaposlenosti u odnosu na rast (radna intenzivnost rasta)

Naše projekcije kretanja osnovnih kontingenata na tržištu rada do 2020. godine zasnovane su na makroekonomskim projekcijama rasta bruto domaćeg proizvoda po privrednim sektorima koje su razvijene u okviru studije 'Postkrizna strategija razvoja Srbije' i na procenama odgovarajućih sektorskih elastičnosti zaposlenosti u odnosu na bruto domaći proizvod tokom sledeće decenije.

Kao što je poznato, privredni rast se može izraziti kao suma rasta zaposlenosti i rasta produktivnosti. Što je veće učešće rasta zaposlenosti u privrednom rastu, veći je i intenzitet zaposlenosti. U nastavku ćemo indikator 'elastičnost zaposlenosti u odnosu na rast' međuzamenljivo nazivati i 'radna intenzivnost rasta'.

Zaposlenost je dakle centralna veličina na tržištu rada koja predstavlja ključnu sponu između pretpostavki i projektovanih postignuća postkrizne razvojne strategije i efekata na tržište rada.

Pri projektovanju kretanja zaposlenosti u narednoj deceniji nije bilo moguće osloniti se na ranije trendove elastičnosti zaposlenosti u odnosu na kretanje BDP u Srbiji. Naime, u periodu 2001-2008. godine ovaj indikator je uglavnom imao negativan znak, drugim rečima rast BDP je bio praćen padom zaposlenosti. Od početka ekonomske krize, elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP je nažalost postala pozitivna i veća od 1 – drugim rečima, pad BDP je bio praćen još snažnijim padom zaposlenosti (Arandarenko i Nojković, 2010).

Dok se ovakvo kretanje radne intenzivnosti rasta u Srbiji tokom protekle decenije može dobrim delom objasniti uticajem tranzicionog restrukturiranja kroz intenzivno oslobađanje 'viškova' zaposlenih u privatizovanim firmama, kao što je to bio slučaj i u mnogim zemljama Centralne i Istočne Evrope tokom devedesetih godina (videti npr. Saget, 2000), važnu dodatnu ulogu u pojačavanju ovog efekta je imao dosadašnji model rasta, u kome je zaposlenost bila zanemarena kao ključni cilj socio-ekonomskog razvoja. Dodatno, nakon preliivanja globalne ekonomske krize na Srbiju od kraja 2008. godine, strukturni faktori na tržištu rada, odnosno njegov izraženi dualni karakter, uticali su na - u uporednoj perspektivi - neočekivanu brzu i burnu reakciju zaposlenosti na pad BDP.

Dve važne implicitne pretpostavke u našim projekcijama zaposlenosti u sledećoj deceniji koje treba da donesu radikalna preokret u odnosu na dosadašnje trendove u radnoj intenzivnosti rasta su: 1) dovršetak procesa tranzicionog restrukturiranja tržišta rada i 2) prelazak na novi model razvoja, koji podrazumeva veće oslanjanje na realne izvore rasta. Takođe, ako ima nečeg pozitivnog u dramatičnom padu zaposlenosti tokom 2009. i njegovom

očekivanom nastavku u 2010. godine, onda je to što je on verovatno na socijalno bolniji i rizičniji način pospešio tranziciono restrukturiranje, tako da će njegov uticaj na smanjivanje radne intenzivnosti rasta biti manji u budućnosti.

Naše projekcije radne intenzivnosti rasta u Srbiji tokom naredne decenije su stoga primarno zasnovane na širokoj uporednoj evidenciji o globalnoj i sektorskoj elastičnosti zaposlenosti u odnosu na bruto društveni proizvod, koja je najcelovitije prikazana i analizirana u radu Stevena Kapsosa (Kapsos, 2005). S obzirom da su projekcije rasta autputa za Srbiju raščlanjene na sektore detaljnije nego što je to urađeno u Kapsosovom radu, koji ocenjuje radnu intenzivnost rasta odvojeno samo za poljoprivredu, industriju i usluge, uveli smo dodatne pretpostavke o radnoj intenzivnosti rasta po industrijskim sektorima, imajući u vidu pre svega njihovu tehnološki determinisanu kapitalnu intenzivnost i dostignutu fazu u tranzicionom restrukturiranju zaposlenosti.

Napominjemo da su sektorske elastičnosti zaposlenosti u odnosu na rast BDP-a projektovane relativno konzervativno, odnosno da su niže u odnosu na globalne proseke, ali da su približne odgovarajućim elastičnostima u uporedivim zemljama Centralne i Istočne Evrope u odmaklijim i finalnim fazama tranzicije, posebno kada su one kombinovane sa završnim fazama pristupanja Evropskoj uniji – što su i dve važne okolnosti koje će obeležiti narednu deceniju u Srbiji.

Tabela 3.1.1. Pretpostavke o sektorskoj radnoj intenzivnosti rasta, Srbija 2010-2020.

Sektor	Elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP, Srbija 2010-2020. ¹⁸	Elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP, globalno ¹⁹
BDP	0,34 (prosek perioda)	0,34
Poljoprivreda	0,1	0,21
Industrija, ukupno	0,23 (prosek perioda)	0,24
Vađenje rude i kamena	0,25	-
Prerađivačka industrija	0,25	-
Elektroprivreda	0,1	-
Usluge, ukupno	0,4	0,61

Uprkos prividnoj izjednačenosti projektovane radne intenzivnosti rasta u Srbiji sa globalnom radnom intenzivnošću rasta, naše ocene su zapravo konzervativnije (što je vidljivo iz poređenja sektorskih elastičnosti) jer se one odnose samo na zaposlenost izvan javnog sektora, za razliku od globalne ocene intenzivnosti rasta, koja uključuje i zaposlenost u javnom sektoru.

Zaposlenost u javnom sektoru projektovana je polazeći od obaveza Vlade Republike Srbije iz *stand by* aranžmana sa MMF-om.²⁰ Dogovoreno je da paket reformi u javnom sektoru

¹⁸ Elastičnost zaposlenosti je računata isključujući zaposlenost u javnom sektoru.

¹⁹ Zasnovano na Capsos, 2005. Globalne elastičnosti su izračunate za period 1991-2003.

podrazumeva i ograničen rast zarada u javnoj administraciji, zdravstvu i obrazovanju, sa ciljem da se učešće izdataka na ove zarade u BDP-u smanji sa 10,25% 2009. na 8% 2015. godine. Ova pretpostavka, uz pretpostavku o konstantnim realnim zaradama u ovim sektorima do 2015. godine, poslužila je za izračunavanje broja zaposlenih kao količnika mase zarada i bruto zarade po zaposlenom. Za izračunavanje broja zaposlenih u javnoj administraciji, zdravstvu i obrazovanju u periodu od 2015. do 2020. pretpostavljeno je da ove veličine dostižu optimalan nivo 2015. godine i da se dalje ne menjaju. Za zaposlenost u ostalim delatnostima u javnom sektoru pretpostavljeno je njihovo zadržavanje na nivou iz 2009. (MUP i ostalo) ili blagi rast (vojna lica sa 8236 na 10000 usled uvođenja profesionalne vojske i drugih reformi).

Kao rezultat ovih pretpostavki o kretanju zaposlenosti u javnom sektoru, relativno učešće zaposlenosti u administraciji, obrazovanju i zdravstvu u ukupnoj zaposlenosti bi trebalo da bude smanjeno sa 12,7 % u 2010. godini na 11,8 % u 2020. godini.

Broj zaposlenih je dobijen množenjem elastičnosti i projektovanog rasta BDP za godinu koja prethodi godini projekcije. Naime, poznato je da se tržište rada u načelu sporije prilagođava kretanju ekonomske aktivnosti, pa je korišćen pomak od jedne godine u projekcijama.

Potrebno je naglasiti da se projekcije BDP odnose na registrovani BDP, dok se projekcije zaposlenosti odnose na ukupnu zaposlenost, koja obuhvata zaposlenost u formalnoj i neformalnoj ekonomiji. Pretpostavili smo da se projekcije ukupnog BDP ne bi u velikoj razlikovale od projekcija registrovanog BDP, budući da je najveći deo zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji, a to je zaposlenost u poljoprivredi, već uključen u stvaranje registrovanog BDP.

Kretanje nezaposlenosti i neaktivnosti odraslog stanovništva

Kada se dobije projektovani broj zaposlenih kao proizvod stope rasta BDP-a i odgovarajuće elastičnosti, može se izračunati broj ne-zaposlenih lica kao razlika projektovanog ukupnog stanovništva radnog uzrasta (korišćene su projekcije stanovništva Srbije Penev-a, 2007) i broja zaposlenih. Da bi se od broja ne-zaposlenih²¹ došlo do broja nezaposlenih i neaktivnih korišćena je pretpostavka da se prirast ne-zaposlenih između dve konsekutivne godine deli na prirast nezaposlenih i neaktivnih u srazmeri 28:72 respektivno. To je proporcija prirasta nezaposlenih i neaktivnih iz 2009. godine i ona je uzeta kao reprezentativna. Prirast ne-zaposlenih naravno može biti pozitivan ili negativan, što zavisi od kretanja stanovništva i zaposlenosti. Do broja nezaposlenih i neaktivnih u određenoj godini se dolazi dodavanjem iznosa prirasta na broj nezaposlenih odnosno neaktivnih u prethodnoj godini.

²⁰ IMF (2010) Republic of Serbia Staff Report for the 2010 Article IV Consultation, Third Review Under the Stand-By Arrangement, and Financing Assurances Review, April.

²¹ Ne-zaposlenost (non-employment) je tehnički termin koji obuhvata svo stanovništvo koje nije zaposleno. Ne treba ga mešati sa nezaposlenošću (unemployment), jer u ne-zaposlene osim nezaposlenih spada i neaktivno stanovništvo.

Projekcije kretanja odraslog stanovništva (15 i više godina), stanovništva radnog uzrasta (15-64 godine) i stanovništva starosti od 20-64 godine u periodu 2010-2020. su preuzete iz projekcija Instituta za demografiju (Penev, 2007). Projekcije se zasnivaju na „niskoj varijanti“ koja polazi od sledećih pretpostavki o kretanju fertiliteta, moraliteta i migracija: (1) fertilitet će nastaviti lagano da opada, (2) smrtnost po starosti će se smanjivati, (3) dve trećine interno raseljenih lica postaće stalni stanovnici Srbije do 2007, biće ostvaren nulti migracioni saldo u periodu 2012-2017. godine, dok će od 2017. Srbija postati imigraciono područje.²²

Kretanje zaposlenosti, nezaposlenosti i neaktivnosti stanovništva radnog uzrasta (15-64) i stanovništva starosti 20-64

Da bi se omogućilo izračunavanje odgovarajućih indikatora tržišta rada, projekcije broja zaposlenih date su kako za odraslo stanovništvo (15+), tako i za stanovništvo radnog uzrasta (15-64). S obzirom da je broj zaposlenih odraslih osoba dobijen množenjem elastičnosti zaposlenosti i projektovane stope rasta BDP-a, bilo je potrebno naći pravilo po kojem bi ovaj broj podelio na zaposlene starosti 15-64 i zaposlene starije od 65 godina. U tu svrhu iskorišćeno je učešće ove dve starosne grupe u ukupnoj zaposlenosti prema anketi o radnoj snazi iz oktobra 2009. U oktobru 2009. godine približno 95%

zaposlenih je bilo starosti 15-64 godina, dok je 5% zaposlenih bilo starije od 65 godina. Stoga je i broj zaposlenih starosti od 15-64 godina za period 2010-2020 predstavljen kao 95% projektovane ukupne zaposlenosti. Procena nepromenjenog učešća lica starijih od 65 godina u ukupnoj zaposlenosti zasnovana je na pretpostavljenom uzajamno poništavajućem uticaju dva faktora sa suprotnim predznakom. S jedne strane, učešće zaposlenosti u poljoprivredi u ukupnoj zaposlenosti bi trebalo da se smanjuje, što deluje u pravcu smanjivanja učešća lica starijih od 65 godina u zaposlenosti. S druge strane, postepeno povećavanje minimalnog staža i podizanje starosne granice za penzionisanje, kao i druge mere za podsticanje aktivnog starenja, trebalo bi da deluju u pravcu povećavanja učešća starijih lica u ukupnoj zaposlenosti.

Kako je broj nezaposlenih starijih od 65 godina zanemarljiv (2009. godine je iznosio 380), pretpostavljeno je da su sva nezaposlena lica u stanovništvu radnog uzrasta, odnosno da nema nezaposlenih starijih od 65 godina. Sada se lako dolazi do aktivnog stanovništva radnog uzrasta kao zbira zaposlenih i nezaposlenih, dok je neaktivno stanovništvo razlika između ukupnog i aktivnog stanovništva radnog uzrasta.

Projekcije zaposlenosti stanovništva starosti 20-64 godine izračunate su na osnovu projekcija zaposlenosti stanovništva starosti 15-64 godine i to na osnovu pretpostavke da će učešće zaposlenosti stanovništva 20-64 u zaposlenosti stanovništva 15-64 godina u periodu 2010-2020. biti na nivou ovog učešća iz 2009. godine (ARS, oktobar 2009) koje je iznosilo 99%. Naime, pretpostavlja se da će rast zaposlenosti stanovništva starosti 20-64 godine biti približan projektovanom rastu stanovništva radnog uzrasta. Slično tako je projektovan broj

²² Detaljnije o hipotezama na kojima se zasniva projekcija ukupnog stanovništva vidi: Penev, Pregled – Republika Srbija, br. 3, 2007.

neaktivnog stanovništva starosti 20-64 godina, pretpostavljajući da će učešće ovih lica u neaktivnim licima starosti 15-64 godina ostati na istom nivou od 81% kao 2009. godine (ARS, oktobar 2009). Do broja aktivnih došlo oduzimanjem broja neaktivnih od ukupne populacije (20-64), a zatim je broj nezaposlenih izračunat kao razlika između broja aktivnih i broja zaposlenih.

Treba napomenuti da je za projekcije indikatora tržišta rada u 2010. korišćena metodologija koja se nije oslanjala samo na elastičnosti zaposlenosti i projektovani rast BDP, već su uzeti u obzir i preliminarni rezultati aprilske ankete o radnoj snazi.

3.2. Projekcije kretanja osnovnih kontingenata i indikatora tržišta rada 2010-2020.

Polazeći od svih prethodnih pretpostavki, i raspolažući sa sektorskim i globalnim projekcijama kretanja BDP-a, u mogućnosti smo da ocenimo veličine osnovnih kontingenata i indikatora tržišta rada za period 2010-2020. Rezultati su predstavljeni u Tabelama 3.2.1, 3.2.2. i 3.2.3., koje prikazuju njihovo kretanje za odraslo stanovništvo, stanovništvo radnog uzrasta i stanovništvo starosti 20-64 godine, respektivno.

Projekcije za odraslo stanovništvo

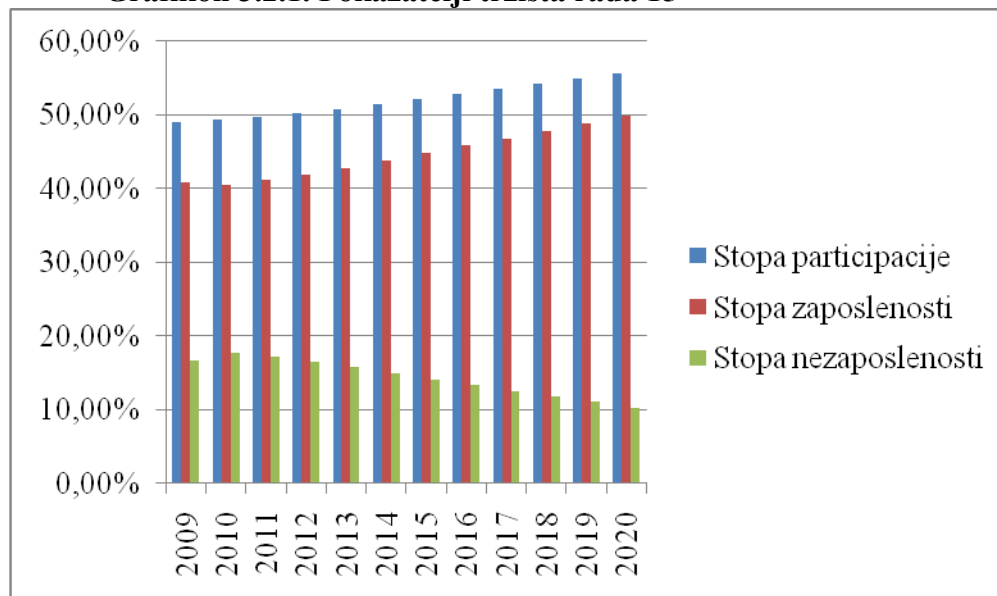
Tabela 3.2.1. Osnovni pokazatelji tržišta rada odraslog stanovništva (15+) u hiljadama

Ukupno	6.350	6.267	6.230	6.196	6.162	6.126	6.090	6.056	6.027	6.003	5.983	5.966
Aktivni	3.108	3.090	3.100	3.113	3.132	3.154	3.177	3.200	3.226	3.254	3.288	3.322
Zaposleni	2.590	2.540	2.568	2.599	2.639	2.684	2.729	2.774	2.822	2.871	2.925	2.980
Nezaposleni	517	550	532	514	493	470	448	426	404	384	363	343
Neaktivni	3.243	3.177	3.130	3.083	3.030	2.972	2.913	2.856	2.801	2.749	2.695	2.644
Stopa participacije	48,94%	49,31%	49,76%	50,24%	50,83%	51,49%	52,17%	52,83%	53,52%	54,21%	54,96%	55,69%
Stopa zaposlenosti	40,79%	40,53%	41,23%	41,95%	42,83%	43,81%	44,82%	45,81%	46,81%	47,82%	48,89%	49,94%
Stopa nezaposlenosti	16,65%	17,80%	17,15%	16,50%	15,74%	14,91%	14,09%	13,30%	12,53%	11,79%	11,03%	10,32%

Prema našim projekcijama, ukupna zaposlenost će doći dno upravo 2010. godine, ali će se vratiti na predkrizni nivo tek oko 2013. godine, da bi zatim počela stabilno da raste prosečnim tempom od preko 50.000 osoba godišnje. Na kraju perioda, ukupna zaposlenost će se približiti broju od 3.000.000, što će biti nekih 440.000 zaposlenih više nego ove godine.

Ukupna nezaposlenost, s druge strane, imaće svoj maksimum ove godine, da bi zatim do 2013. usledilo njeno blago smanjivanje, koje će biti ubrzano do kraja projektovanog perioda, tako da će broj nezaposlenih 2020. godine biti oko 340.000.

Grafikon 3.2.1. Pokazatelji tržišta rada 15+

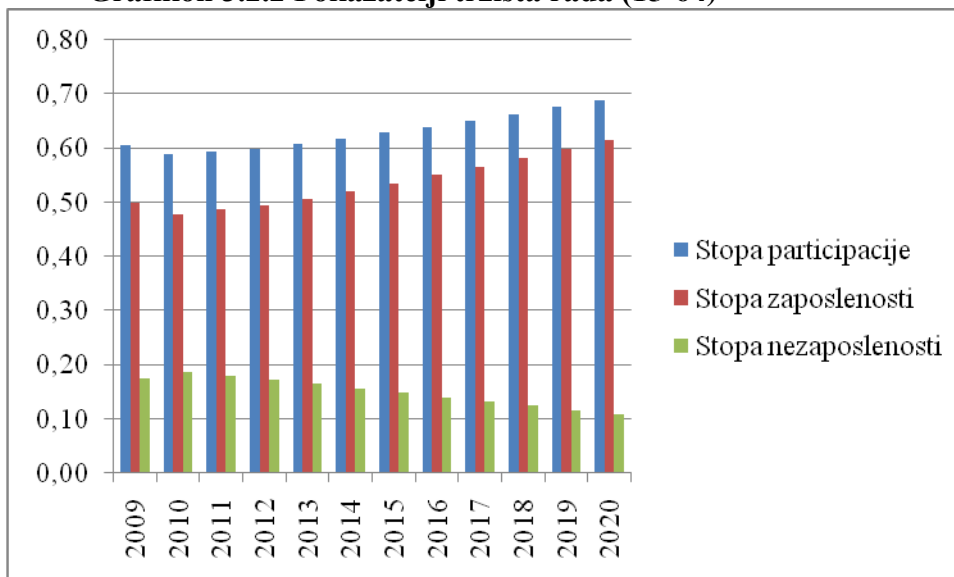

Stanovništvo radnog uzrasta (15-64. godina)

Tabela 3.2.2. Osnovni pokazatelji tržišta rada stanovništva radnog uzrasta (15-64) u hiljadama (000)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	4.905	5.018	4.997	4.969	4.930	4.881	4.828	4.774	4.725	4.680	4.636	4.594
Aktivni	2.968	2.950	2.962	2.973	2.990	3.009	3.030	3.050	3.074	3.100	3.131	3.162
Zaposleni	2.451	2.400	2.430	2.459	2.497	2.539	2.582	2.625	2.670	2.716	2.768	2.819
Nezaposleni	517	550	532	514	493	470	448	426	404	384	363	343
Neaktivni	1.938	2.068	2.035	1.996	1.940	1.872	1.798	1.724	1.651	1.580	1.505	1.432
Stopa participacije	60,50%	58,79%	59,27%	59,83%	60,64%	61,66%	62,76%	63,89%	65,05%	66,23%	67,53%	68,83%
Stopa zaposlenosti	49,96%	47,83%	48,63%	49,49%	50,64%	52,02%	53,49%	54,98%	56,50%	58,03%	59,70%	61,36%
Stopa nezaposlenosti	17,42%	18,64%	17,95%	17,28%	16,49%	15,63%	14,77%	13,95%	13,15%	12,38%	11,59%	10,84%

Grafikon 3.2.2 Pokazatelji tržišta rada (15-64)

Kad je reč o stanovništvu radnog uzrasta, trendovi su naravno veoma slični u odnosu na trendove za odraslo stanovništvo. S obzirom da se za međunarodna poređenja koriste osnovni indikatori tržišta rada za stanovništvo ove dobne kategorije, ovde ćemo komentarisati njihovo kretanje.

Stopa zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta će dostići svoj apsolutni minimum ove godine, da bi se vratila na nivo od preko 50% tek 2013. godine. Od tada počinje njen stabilan i snažan rast, koji će biti dodatno potcrtan ubrzanim smanjivanjem imenioca stope zaposlenosti, tj. smanjivanjem stanovništva radnog uzrasta. Do njega će dolaziti prvenstveno zbog nesrazmere između malih ulaznih kohorti (generacija koje će puniti 15 godina tokom sledeće decenije) i velikih izlaznih *baby boom* kohorti (generacija koje će navršavati 65 godina). Zahvaljujući sadejstvu rasta zaposlenosti i smanjivanja stanovništva radnog uzrasta, stopa zaposlenosti će preći granicu od 60% i dostići 61,4% u poslednjoj godini za koju se daju projekcije.

Imajući u vidu da je projektovani nivo odgovarajućeg indikatora za sadašnje članice Evropske unije na nivou od nešto iznad 70% u 2020. godini, možemo zaključiti da će, uz ispunjavanje pretpostavki na kojima počiva model i uz primenu postkrizne strategije razvoja, doći do smanjivanja sadašnjeg jaza između indikatora tržišta rada u Srbiji i Evropskoj uniji sa 15 na ispod 10 procentnih poena. Time će biti ostvarena solidna konvergencija u pogledu stanja na tržištu rada.

Stopa nezaposlenosti za stanovništvo radnog uzrasta će dostići svoj maksimum ove godine, zatim se vrlo postepeno smanjivati da bi se spustila ispod 15% oko 2015. godine i približila se jednoj cifri (sa nivoom od 10,84%) tek 2020. godine. Nešto sporije kretanje stope nezaposlenosti naniže objašnjava se time što, za razliku od stope zaposlenosti, smanjivanje stanovništva nema direktnog uticaja na imenilac stope nezaposlenosti.

Stanovništvo starosti od 20 do 64 godine

Budući da nova strategija EU „Evropa 2020” postavlja za cilj da se stopa zaposlenosti stanovništva starosti od 20 do 64 godine za članice EU poveća na najmanje 75% do 2020. godine, ostaje da pogledamo kako izgledaju projekcije osnovnih pokazatelja tržišta rada za ovu starosnu grupu.

Projekcije osnovnih pokazatelja stanovništva starosti od 20 do 64 godine u potpunosti prate projekcije stanovništva radnog uzrasta (15-64 godine), što proističe iz usvojenih polaznih pretpostavki.

Tabela 3.2.3. Osnovni pokazatelji tržišta rada stanovništva starosti (20-64) u hiljadama (000)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	4.488	4.590	4.580	4.561	4.533	4.498	4.457	4.413	4.369	4.322	4.270	4.218
Aktivni	2.923	2.913	2.924	2.937	2.954	2.975	2.993	3.009	3.024	3.034	3.043	3.050
Zaposleni	2.430	2.380	2.401	2.430	2.467	2.509	2.551	2.593	2.637	2.683	2.734	2.785
Nezaposleni	493	533	523	507	487	466	442	416	387	351	309	265
Neaktivni	1.565	1.677	1.656	1.624	1.579	1.523	1.464	1.404	1.345	1.288	1.227	1.168
Stopa participacije	65,13%	63,46%	63,85%	64,39%	65,17%	66,13%	67,16%	68,19%	69,21%	70,21%	71,27%	72,32%
Stopa zaposlenosti	54,15%	51,85%	52,42%	53,27%	54,42%	55,77%	57,24%	58,76%	60,37%	62,08%	64,04%	66,03%
Stopa nezaposlenosti	16,86%	18,29%	17,90%	17,27%	16,49%	15,67%	14,76%	13,83%	12,78%	11,57%	10,14%	8,70%

Kao i kod stanovništva radnog uzrasta, stopa zaposlenosti stanovništva od 20-64 godine će dostići svoj apsolutni minimum 2010. godine, da bi se vratila na nivo iz 2009. godine od preko 54% tek 2013. godine. Od tada počinje njen stabilan i snažan rast, koji je rezultat rasta zaposlenosti i smanjivanja stanovništva starosti 20-64 godine. Stopa zaposlenosti (20-64) će dostići vrednost od 66% u 2020.

Poredeći ciljne stope zaposlenosti stanovništva 15-64 i 20-64 za zemlje EU u 2020. godini (70% i 75%, respektivno), možemo reći da su projekcije zaposlenosti za Srbiju ove dve grupe stanovništva u skladu sa odnosima u EU (61% i 66%), ali naravno, na znatno nižem nivou.

Stopa nezaposlenosti (20-64 godine) će dostići svoj maksimum 2010. godine od 18,3%, zatim će postepeno smanjivati da bi se spustila ispod 15% oko 2015. godine i približila se jednocifrenom broju tek 2020. godine od 8,7%.

3.3. Projekcije sektorske strukture zaposlenosti

Podjednako važna kao kvantitativni porast zaposlenosti, jeste i promena njene sektorske strukture koja bi sugerisala paralelno unapređenje njenog kvaliteta. Analiza sadašnje sektorske strukture zaposlenosti pokazuje da je zaposlenost u poljoprivredi prevelika, a zaposlenost u industriji premalena u poređenju sa zemljama sličnog nivoa ekonomske aktivnosti. Prelazak na novi model razvoja podrazumeva i revitalizaciju industrijske zaposlenosti.

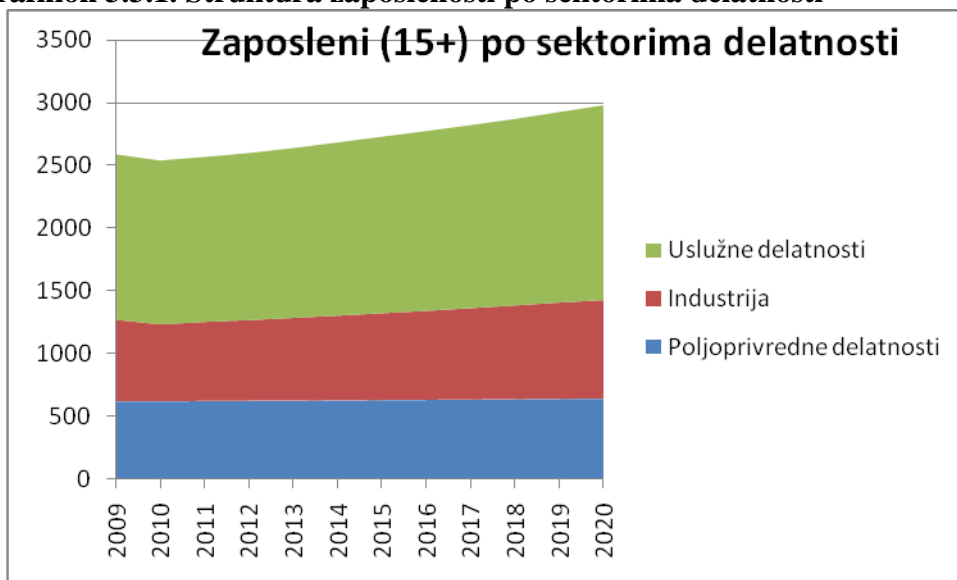
Tabela 3.3.1 Struktura zaposlenosti po sektorima u hiljadama (000)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Zaposleni	2.590	2.540	2.568	2.599	2.639	2.684	2.729	2.774	2.822	2.871	2.925	2.980
Poljoprivredne delatnosti	622	621	625	626	628	630	632	633	636	639	641	644
Industrija	651	615	630	644	659	676	693	710	729	748	768	786
Vađenje rude i kamena	28	27	28	28	29	30	31	31	32	33	34	35
Prerađivačka industrija	441	422	425	430	437	445	453	461	471	480	490	499
Proizvodnja el. energije, gasa i vode	46	46	46	46	46	46	47	47	47	47	47	47
Građevinarstvo	135	119	132	138	147	155	163	171	179	188	198	205
Uslužne delatnosti	1.317	1.304	1.313	1.329	1.352	1.378	1.405	1.430	1.457	1.484	1.516	1.550
Trgovina na veliko i malo, opravke	361	347	352	361	374	389	405	421	438	456	477	500
Hoteli i restorani	76	76	77	78	78	79	80	80	81	81	82	83
Saobraćaj, skladištenje i veze	155	158	161	164	168	173	178	183	188	194	200	206
Druge komunalne društvene i lične usluge	119	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	89	90	89	89	90	91	93	95	97	99	101	103
Finansijsko posredovanje	55	56	56	56	57	57	58	58	59	59	60	60
Državna uprava i socijalno osiguranje	128	128	128	129	129	130	130	130	130	130	130	130
administracija	64	63	63	63	64	64	65	65	65	65	65	65
bezbednost i dr.	64	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65
Obrazovanje	151	149	149	149	150	151	152	152	152	152	152	152
Javni sektor	123	121	121	122	123	124	125	125	125	125	125	125
Privatni sektor	28	27	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28
Zdravstveni i socijalni rad	176	174	174	175	176	177	178	178	178	178	178	178

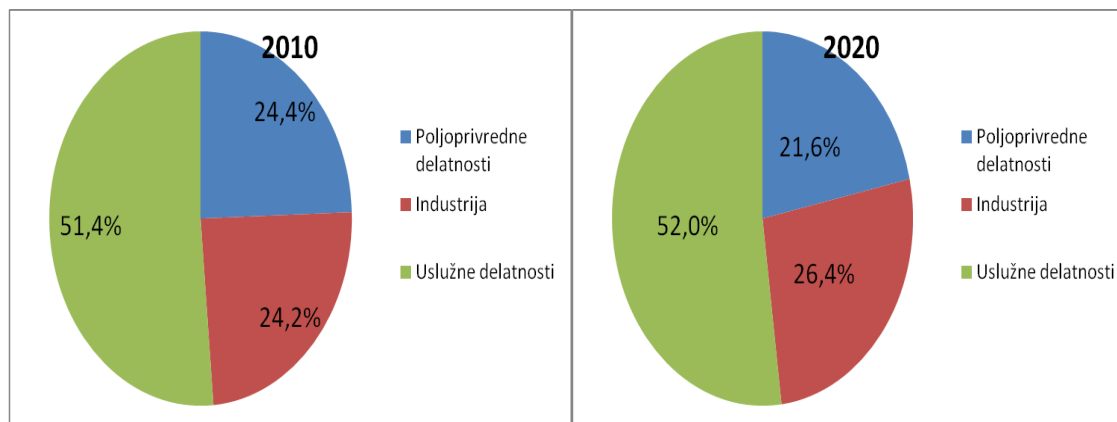
Javni sektor	142	140	140	140	142	143	144	144	144	144	144	144
Privatni sektor	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34	34
Domaćinstva sa zaposlenim licima	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Eksteritorijalne organizacije i tela	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Analiza projektovanih promena u strukturi zaposlenosti pokazuje da bi se one odvijale u očekivanom i željenom smeru, premda njihov intenzitet, koji se očitava na grafikonu 3.3.1. i 3.3.2. može da se čini pomalo razočaravajućim. Industrijska zaposlenost će se povećati za nešto preko 170.000 osoba tokom projektovanog perioda, odnosno za skoro četvrtinu, a učešće zaposlenosti u industriji u ukupnoj zaposlenosti će porasti sa 24,2% u 2010. na 26,4% u 2020. S druge strane, zaposlenost u poljoprivredi će uglavnom stagnirati, što će usloviti pad njenog učešća u ukupnoj zaposlenosti sa 24,4% u 2010 na 21,6% u 2020. godini. Relativno učešće zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti će takođe blago porasti, sa 51,4% 2010. godine na 52% 2020. godine, usled rasta zaposlenosti u uslugama od skoro 250.000 osoba. Napominjemo da do ovog relativno usporenog rasta učešća zaposlenosti u uslugama u ukupnoj zaposlenosti dolazi zbog očekivane stagnacije zaposlenosti u javnom sektoru.

Grafikon 3.3.1. Struktura zaposlenosti po sektorima delatnosti

Grafikon 3.3.2. Sektorska struktura zaposlenosti 2010. i 2020. godine

3.4. Konzervativni scenarij

Pogledajmo kakvo bi stanje bilo na tržištu rada u Srbiji u slučaju konzervativnog (pesimističkog) scenarija. U takvom scenariju BDP raste svega 3% godišnje do 2020. zbog nedovoljno investicija i izostanka neophodnih reformi i stimulišućih politika. Uz elastičnost zaposlenosti u odnosu na BDP od 0,34% sledi da bi se broj zaposlenih uvećavao u proseku za 1% godišnje i dostigao broj od 2.800.000 zaposlenih 2020. godine. Za kretanje odraslog stanovništva starijeg od 15 godina korišćene su projekcije Instituta za demografiju. Do broja nezaposlenih i neaktivnih se došlo podelom prirasta broja ne-zaposlenih (kao razlike između ukupnog stanovništva i zaposlenih) u proporciji 28:72. Ova proporcija predstavlja odnos između učešća prirasta nezaposlenih i neaktivnih u prirastu ne-zaposlenih u 2009. godini. Rezultat projekcija kao i osnovni indikatori tržišta rada prikazani su u tabeli 3.4.1.

Tabela 3.4.1. Kretanje osnovnih indikatora tržišta rada za odraslo stanovništvo (15+), 2010-2020 u hiljadama (000)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ukupno	6.350	6.267	6.230	6.196	6.162	6.126	6.090	6.056	6.027	6.003	5.983	5.966
Aktivni	3.108	3.090	3.092	3.101	3.111	3.120	3.129	3.139	3.151	3.164	3.179	3.194
Zaposleni	2.590	2.540	2.557	2.583	2.610	2.636	2.663	2.690	2.718	2.746	2.774	2.802
Nezaposleni	517	550	535	518	501	484	466	449	433	419	405	392
Neaktivni	3.243	3.177	3.138	3.095	3.051	3.006	2.961	2.917	2.876	2.839	2.804	2.772
Stopa participacije	48,94%	49,31%	49,63%	50,05%	50,48%	50,93%	51,38%	51,84%	52,28%	52,71%	53,13%	53,54%
Stopa zaposlenosti	40,79%	40,53%	41,05%	41,69%	42,35%	43,04%	43,73%	44,43%	45,09%	45,74%	46,36%	46,96%
Stopa nezaposlenosti	16,65%	17,80%	17,30%	16,70%	16,11%	15,50%	14,89%	14,30%	13,74%	13,23%	12,74%	12,28%

U konzervativnom scenariju uočava se izvesno poboljšanje indikatora na tržištu rada , ali do njega pre svega dolazi zbog nepovoljnih demografskih trendova, a ne zbog snažnijeg porasta zaposlenosti. U celini, ovaj scenario sugerise relativno dugoročnu kvantitativnu i kvalitativnu stagnaciju zaposlenosti i sporo smanjivanje nezaposlenosti.

4. Identifikacija osnovnih problema i izazova u sklopu novog strateškog pristupa

Detaljne projekcije kretanja na tržištu rada do 2020. godine pokazuju da se čak ni u slučaju optimalnog scenarija ne mogu očekivati spektakularni rezultati na tržištu rada skoro do kraja naredne decenije. Ova opreznost je dodatno podržana prethodnim iskustvom sa veoma optimističkim projekcijama koje se nisu ostvarile i koje su pokazale da za ozbiljan napredak na tržištu rada treba mnogo vremena i strukturnih preduslova. Sada, možemo da tvrdimo da bi ispunjenje optimističkog scenarija doprinelo značajnoj konvergenciji prema prosečnim indikatorima tržišta rada Evropske unije, ali bi zaostajanje u odnosu na EU i dalje ostalo veliko. Štaviše, smanjivanju jaza u osnovnim indikatorima će više doprineti izrazito nepovoljni demografski trendovi, koji će uticati na smanjenje imenioca u stopama participacije i zaposlenosti, nego tek umereno pozitivni trendovi u rastu zaposlenosti, koji će uticati na povećanje brojilaca u tim stopama.

S druge strane, konzervativni scenario ukazuje na rizike zadržavanja postojećeg razvojnog modela i diskursa u odnosu na politiku zaposlenosti. Prema ovom scenariju, skoro isključivi faktor kakvog-takvog poboljšanja stanja na tržištu rada će biti demografski – tj. drastično smanjenje broja stanovnika radnog uzrasta će uticati na slabljenje pritiska na tržište rada. U ovom scenariju, posledično, nezaposlenost se smanjuje srazmerno brže nego što raste zaposlenost.

Međutim, nisu zanemarljivi ni ekonomski i političko-ekonomski rizici prelaska na 'novi model rasta' u uslovima krize i neizvesnosti na lokalnim i regionalnim, pa i na globalnom tržištu. Tako, destimulisanje potrošnje u cilju smanjivanja deficita može da produbi i produži recesiju; nove investicije i rast izvozne privrede mogu da dođu kasnije nego što se očekuje. Političko-ekonomski rizici ogledaće se u otporu verovatnih relativnih gubitnika na tržištu rada novom modelu rasta (npr. zaposleni u javnom sektoru, zaposleni u defavorizovanim sektorima) ili širem kruga redistributivnih gubitnika (uključujući penzionere). Sve to može da dovede do političke nestabilnosti i odustajanja od reformi ili njihovog odlaganja i posledičnog prelaska na konzervativnu putanju rasta.

Treba imati u vidu da ni razvoj događaja bliskiji optimističkom scenariju nije bez svojih problema. Pre svega, iz predstavljenih projekcija vidljivo je da će se neposredni negativni efekti krize na tržištu rada osećati sve do 2013. godine, duže nego na ostalim tržištima, jer će, osim uobičajanog odloženog oporavka, biti pojačani efektima smanjenja javne potrošnje na zaposlenost u javnom sektoru. To otvara pitanje socijalne održivosti prelaska na novi model rasta. Da bi se ona obezbedila, neophodno je oslanjati se na socijalni dijalog i na politike tržišta rada, a nijedan od ta dva stuba nije dovoljno stabilan niti razvijen. Socijalni dijalog je u delimičnoj blokadi i po skoro opštoj oceni nefunkcionalan. Stvari su dodatno otežane činjenicom da legitimitet nekih socijalnih partnera nije neupitan.

Uloga politika tržišta rada takođe bi trebalo da se brzo i radikalno osnaži, već tokom neposrednog postkriznog perioda, u sklopu ostvarivanja kontraciklične politike tržišta rada. Novi Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti određenim smanjenjem prava po osnovu osiguranja od nezaposlenosti otvorio je budžetski prostor za povećanje izdataka za aktivne programe tržišta rada. Stoga bi trebalo već u narednih par godina povećati učešće izdataka za aktivne programe tržišta rada sa sadašnjih 0,1% na 0,4% do 2013. godine, paralelno radeći na kvalitetnijem praćenju i temeljnim evaluacijama postojećih programa i njihovom efikasnijem targetiranju prema ranjivim grupama. Naravno, veliki izazov leži i u političkoj izvodljivosti obezbeđenja ovog neophodnog povećanja, u uslovima opšteg smanjenja javne potrošnje, čak i ako se ukupni izdaci na programe tržišta rada (aktivne i pasivne) ne promene.

Tabela sa pregledom glavnih trendova u periodu sprovođenja Nacionalne strategije zapošljavanja i ex ante ocenom uticaja novog modela rasta na opšte trendove i ključne velike grupe na tržištu rada u narednoj deceniji.

Tabela 4.1. Pregled ključnih trendova i struktura na tržištu rada 2005-2010, očekivani trendovi u periodu 2010-2020. i predložene mere, smernice i prioriteti u narednoj deceniji

	Trendovi u periodu 2005-2010.	Očekivani trendovi u periodu 2011-2020. (optimalan scenario)	Predložene mere, smernice, prioriteti u narednoj deceniji
Ključni indikatori tržišta rada			
Stopa participacije	Permanentno opadanje tokom celog perioda	Blagi pa nešto brži rast u drugoj polovini decenije	Potpuna i uspešna preorijentacija na novi model rasta
Stopa zaposlenosti	Stagnacija do 2008, zatim veliki pad tokom krize	Blagi pa nešto brži rast u drugoj polovini decenije	
Stopa nezaposlenosti	Rast pa opadanje do 2008, zatim postepeni porast	Umereno, ali stabilno opadanje	
Strukturne karakteristike zaposlenosti			
Sektorska struktura zaposlenosti	Rast učešća uslužne zaposlenosti, pad industrijske zaposlenosti, održanje visokog nivoa poljoprivredne	Rast industrijske zaposlenosti, umeren rast zaposlenosti u modernim privatnim uslugama, pad pa stagnacija zaposlenosti u javnom sektoru, stagnacija poljoprivredne zaposlenosti	Puna primena novog modela rasta – makroekonomske politike usmerene prema podsticanju investicija i proizvodnji razmenjivih dobara za izvoz. Smanjenje javne potrošnje u sklopu nove fiskalne politike, stimulatívna politika deviznog kursa.
Zaposlenost prema tipu zaposlenja; Zaposlenost za platu naspram	Nejasni i isprekidani trendovi, delimično usled metodoloških izmena u ARS. Ipak, ranjiva zaposlenost verovatno raste do 2008 (uticaj tranzicije i	Dalji relativni pad ranjive zaposlenosti, pre svega zbog stagnacije samozaposlenosti u tradicionalnim uslugama i	

ranjive zaposlenosti	restrukturiranja), a onda isprva pada (jači uticaj ekonomske krize), pa opet raste	sporog rasta zaposlenosti u poljoprivredi	
Formalna i neformalna zaposlenost	Učešće neformalne zaposlenosti visoko i stabilno do 2008, od tada počinje pad, uglavnom zbog ekonomske krize	Nastavak pada neformalne zaposlenosti zbog strukturnih faktora (reindustrijalizacija)	Dodatne mere uključuju značajno poresko rasterećenje ispodprosečnih plata
Standardni naspram fleksibilnih oblika zaposlenosti	Rast učešća fleksibilnih oblika zaposlenosti zaustavljen usled krize. Kriza dodatno osvetlila dualnu strukturu tržišta rada – visoku zaštitu zaposlenih na neodređeno vreme, i veliku izloženost radnika sa fleksibilnim ugovorima	Ambivalentni trendovi – reindustrijalizacija donosi i smanjenje tražnje za fleksibilnom zaposlenošću, ali restrukturiranje u sektoru usluga (od tradicionalnih ka modernim) može da donese povećanje fleksibilnih oblika	Unapređenje radnog zakonodavstva (Zakona o radu) sa balansiranjem pravila prema redukciji dualnosti na tržištu rada i ujednačavanju prava i obaveza zaposlenih kroz uvođenje koncepta fleksigurnosti
Regionalna struktura zaposlenosti	Povećanje učešća zaposlenosti u Beogradu, stagnacija učešća zaposlenosti u Centralnoj Srbiji i smanjenje u Vojvodini	Reindustrijalizacija može da više pogoduje Centralnoj Srbiji, relativno smanjenje javnog sektora može negativno uticati na zaposlenost u Beogradu, a smanjenje učešća poljoprivrede će najviše pogoditi Vojvodinu	Posebnim merama politike tržišta rada delovati na neutralizovanje uočenih negativnih sektorskih trendova u regionima
Polna struktura zaposlenosti	Relativni rast zaposlenosti žena (učešća žena u ukupnoj zaposlenosti) potpomognut stabilnom zaposlenošću u javnom sektoru, brzim rastom usluga i boljim obrazovanjem mlađih žena.	Brži rast zaposlenosti muškaraca usled restrikcija u javnom sektoru, sporijeg rasta usluga i smanjenja rada pomažućih članova; bolja obrazovna struktura žena novih ulaznika u stanovništvo radnog uzrasta jedini faktor koji može doprineti nastavku konvergencije	Dodatne mere su neophodne da se očuva napredak postignut do 2010. Mogu da uključe ciljano podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena u privatnom sektoru usluga
Dobna struktura zaposlenosti	Smanjenje učešća najmlađih i povećanje učešća najstarijih zaposlenih kao kombinovana posledica ekonomske krize (gde je zaposlenost mladih najugroženija) i rastuće nesrazmere u veličini mlađih (kriznih, ratnih) i starijih (baby-boom) kohorti.	Verovatno okvirno zadržavanje sadašnje dobne strukture zaposlenosti usled 1) kasnijeg ulaska mladih u radnu snagu zbog produženja prosečnog trajanja školovanja, 2) odlaganja penzionisanja usled promena u penzijskom zakonodavstvu, 3) povećanja nesrazmere u veličini mlađih i starijih kohorti.	Potrebne su i dalje mere za zapošljavanje mladih, posebno onih sa nižim nivoima obrazovanja. Takođe, dodatne mere za aktivaciju starijih pripadnika radne snage, kako bi se povećao ne samo apsolutan broj zaposlenih (do čega dolazi i zbog same

			veličine odgovarajućih dobnih kohorti), već i njihova stopa zaposlenosti i stopa participacije.
Obrazovna struktura zaposlenih	Vrlo blago opšte poboljšanje obrazovnog nivoa zaposlenih, ali stabilne strukture među kojima dominiraju zaposleni sa srednjoškolskim obrazovanjem (tri petine ukupnog broja). Visokoobrazovanih zaposlenih ima manje od petine, a osoba sa osnovnom školom nešto manje od četvrtine.	Reindustrijalizacija i stagnacija zaposlenosti u javnom sektoru sugerišu da se obrazovna struktura zaposlenih neće bitnije unaprediti, ako ne dođe do ekspanzije zaposlenosti u modernom privatnom uslužnom sektoru.	Podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja u modernom privatnom uslužnom sektoru.
Zaposlenost specifičnih duboko ranjivih grupa (Roma, osoba sa invaliditetom, izbeglica i interno raseljenih lica, ruralnog stanovništva u nerazvijenim regionima itd)	Opšte relativno pogoršanje položaja kao posledica ekonomske krize, osim kod osoba sa invaliditetom, gde je položaj nepromenjen	Nejasni trendovi, uglavnom autonomni u odnosu na uspeh novog modela rasta. Položaj osoba sa invaliditetom zavisice od primene novog zakona. Interno raseljena lica mogu da postanu ranjivija zbog budžetskih restrikcija. Ruralno stanovništvo u nerazvijenim regionima i izbeglice možda mogu da imaju koristi od reindustrijalizacije.	Neophodna ekspanzija aktivnih programa usmerenih prema najranjivijim grupama. Za Rome, neophodni širi programi obrazovanja, stanovanja i velikodušnja socijalna pomoć sa komponentom aktivacije. Za osobe sa invaliditetom, neophodna puna primena novog zakona.
Strukturne karakteristike nezaposlenosti			
Polna struktura nezaposlenosti	Smanjenje relativnog učešća žena u ukupnoj nezaposlenosti, posebno od 2008. godine	Relativno pogoršanje položaja žena, zbog restrikcija u javnom sektoru i sporijeg rasta uslužne zaposlenosti	Aktivni programi, posebno obuke, programi samozapošlj. i mikrofinansiranja posebno usmereni prema ženama
Starosna struktura nezaposlenosti	Uglavnom stabilne strukture, uz znatnije povećanje relativnog učešća starijih lica radnog uzrasta posebno od 2008	Trend većeg učešća starijih će se nastaviti, zbog dovršetka restrukturiranja i većih demografskih kohorti starijih. Nezaposlenost mladih će padati kao posledica veće neaktivnosti i sve manjih ulaznih kohorti	Programi obuke, doživotnog učenja aktivacije i samozapošljavanja starijih od 45 godina
Obrazovna struktura nezaposlenosti	Relativno povećanje učešća nezaposlenih sa srednjom školom, ostali udeli stabilni	Nastavak trenda povećanja učešća nezaposlenih sa srednjoškolskim	Veće ulaganje u programe obuke i prekvalif. i

		obrazovanjem	dokvalifikacije
Regionalna struktura nezaposlenosti	Smanjenje učešća Beograda, stabilno učešće Centralne Srbije i povećanje učešća Vojvodine	Nastavak trenda, uz potencijalnu promenu pozicija Beograda i Centralne Srbije	Veća izdvajanja za aktivne programe tržišta rada u Vojvodini
Struktura nezaposlenosti po dužini traženja posla	Postepeno ali značajno smanjivanje dugoročne nezaposlenosti (preko 12 meseci) koja još uvek čini oko dve trećine ukupne nezaposlenosti	Nastavak trenda smanjivanja dugoročne nezaposlenosti do ispod 50% ukupne	Pospešivanje trenda boljim targetiranjem i izdašnjim programima usmerenim prema dugoročno nezaposlenima

5. Identifikacija ključnih reformskih opcija za javnu politiku

Novi postkrizni model rasta treba da integriše ciljeve u vezi sa tržištem rada i socijalnim uključivanjem, odnosno da stavi rast zaposlenosti i smanjenje apsolutnog, ali i relativnog siromaštva kao svoje krajnje ciljeve. U domenu opšte ekonomske politike, prelazak na 'novi model rasta' treba da donese radikalnu promenu podsticaja za ekonomske aktere. Orijentacija na investicije i izvoz trebalo bi da bude podržana koordiniranim merama monetarne, fiskalne, industrijske, spoljnotrgovinske i drugih ključnih sektorskih politika.

U sklopu nove fiskalne politike, neophodno je radikalno smanjenje oporezivanja rada, posebno slabije plaćenog. Reformom poreza na dohodak, s druge strane, obezbedila bi se veća vertikalna pravičnost i sprovedila politika dohodaka zasnovana na oporezivanju (Tax-Based Incomes Policy).

U domenu institucija i politika tržišta rada biće potrebna dodatna racionalizacija pasivnih mera, posebno u pogledu otpremnina. Takođe, potrebna je i reforma Zakona o radu, u pravcu optimizacije odnosa sigurnosti i fleksibilnosti tržišta rada, prilagođavajući široko prihvaćene koncepte fleksigurnosti i pristojnog rada nacionalnim okolnostima. Bitno je naglasiti da je karakter ove optimizacije dvosmeran, tj. da pretresanje regulative radnih odnosa podrazumeva da neke promene budu u pravcu povećane sigurnosti, a druge u pravcu veće fleksibilnosti. Socijalno-ekonomski savet bi pružio odgovarajući okvir za reformu institucija na tržištu rada.

Naše radno zakonodavstvo, posebno Zakon o radu, nije u dovoljnoj meri usvojilo diskurs *fleksigurnosti*, kojim se zaposlenima i svim pripadnicima radne snage pruža sigurnost u pogledu ostvarivanja prava na zaposlenje, ali se istovremeno preduzećima omogućava fleksibilnost pri unajmljivanju zaposlenih i smanjivanju njihovog broja iz konjunkturnih i strukturnih razloga. Neke odredbe radnog zakonodavstva koje naizgled štite prava zaposlenih u suštini na dugi rok rade protiv njihovih interesa, a onda i protiv javnog interesa. Tako, posto su poslodavci dužni da isplate otpremninu radnicima koje otpuštaju za ukupne godine radnog staža (bez obzira da li su oni već ranije dobili otpremninu), oni nerado zapošljavaju radnike sa više radnog iskustva – često na štetu obe strane. Takođe, velika razlika u pravima zaposlenih na neodređeno vreme i onih sa fleksibilnim ugovorima, dovodi do toga da se poslodavci nerado odlučuju da ponude zaposlenima otvorene ugovore, na štetu obe strane. Odgovarajući okvir za usaglašavanje radnog zakonodavstva bio bi Socijalno-ekonomski savet, s obzirom da se na nacionalnom nivou najbolje sagledava širi javni interes.

Potrebno je reafirmisati gransko kolektivno pregovaranje sa vodećom ulogom industrijskih sektorskih ugovora u nacionalnom sistemu kolektivnih ugovora. Granski kolektivni ugovori u privredi Srbije (izvan javnog sektora) nisu zaključivani još od devedesetih godina. S druge strane, primena Opšteg kolektivnog ugovora zaključenog 2008. godine je suspendovana upravo zbog njegove nerealnosti, odnosno zbog uključivanja za poslodavce finansijski neodrživih odredbi. Uporedno iskustvo pokazuje da zemlje u kojima su dominantni granski kolektivni ugovori u industrijskim sektorima, kao što su npr. Nemačka i skandinavske zemlje,

imaju manji problem sa konkurentnošću čak i u uslovima veoma visokih zarada zaposlenih, u odnosu na zemlje u kojima je dominantno kolektivno pregovaranje u javnom sektoru, kao što je slučaj sa većinom južnoevropskih zemalja. S obzirom da su zarade u javnom sektoru u Srbiji tokom cele protekle decenije rastle mnogo brže u odnosu na rast produktivnosti i brže u odnosu na zarade u privatnom sektoru i u prerađivačkoj industriji, smatramo da bi preorijentacija sistema kolektivnog pregovaranja prema granskom pregovaranju u industriji kao vodećem blagotvorno delovala na konkurentnost, jer bi obezbedila rast zarada u zemlji u skladu sa rastom produktivnosti.

Potrebno je voditi odgovornu i predvidivu politiku minimalne zarade. Minimalna zarada se u Srbiji utvrđuje kroz šestomesečno usklađivanje između socijalnih partnera na Socijalno-ekonomskom savetu, a u slučaju nepostizanja saglasnosti, odluku o njenoj visini unilateralno donosi Vlada, što se i dogodilo dva puta tokom 2010. godine. U prethodnom periodu minimalna zarada se kretala u relativno uskom i prihvatljivom intervalu od 36-42% od prosečne zarade. Sa stanovišta ekspanzije zaposlenosti, veoma je važno da nivo minimalne zarade bude optimalan. Uporedno iskustvo sugerise da nivo neto minimalne zarade treba da se kreće u rasponu od 30-40% u odnosu na prosečnu neto zaradu, dok odgovarajući odnosi bruto zarada mogu da budu i niži, što bi zavisilo od stepena progresivnosti oporezivanja zarada.

Novi model će doneti i nove neravnoteže, i neizbežno promeniti listu relativnih dobitnika i gubitnika. Aktivnom politikom tržišta rada potrebno je delovati kontraciklično na smanjenu tražnju za radom u prvih nekoliko godina primene modela, a zatim se usmeriti na grupe koje neće uopšte, ili neće u jednakoj meri imati koristi od prelaska na novi model.

U uslovima fiskalnih restrikcija, trebalo bi izvršiti preraspodelu između aktivnih i pasivnih mera: nižim maksimalnim limitom za naknadu za nezaposlenost osloboditi dodatna sredstva za aktivne programe. Da bi se postavljeni ciljevi ostvarili, osim paralelnog unapređenja efikasnosti aktivnih mera zapošljavanja, potrebno je u roku od tri godine povećati učešće aktivnih mera u BDP sa 0,1% na 0,4%, a zatim stabilizovati to učešće na oko 0,5% BDP u drugoj polovini naredne decenije.

Brzo povećanje sredstava za aktivne programe je potrebno da bi se ublažile negativne posledice ekonomske krize, ali i da bi se kasnije, sa ubrzavanjem rasta, permanentno pomagalo najranjivijim grupama koje će najkasnije osetiti koristi od privrednog uzleta, kao i grupama i pojedincima koje će se pojaviti kao relativni gubitnici usled zaokreta prema novoj strategiji razvoja. Pošto je teško očekivati da će klasični obrazovni sistem biti u stanju da se u kratkom roku prestroji u skladu sa promenjenom strukturom tražnje za radom, kvalifikacijama i veštinama, politike tržišta rada bi trebalo da podrže, u većoj meri nego što je to do sada bio slučaj, unapređivanje i prilagođavanje ponude rada izmenama u tražnji za radom.

U narednim godinama treba raditi na kvalitetnijem praćenju i temeljnim evaluacijama postojećih programa i njihovom efikasnijem targetiranju prema ranjivim grupama. Veliki izazov jeste i politička izvodljivost obezbeđenja ovog neophodnog povećanja, u uslovima

opšteg smanjenja javne potrošnje, čak i ako se ukupni izdaci na programe tržišta rada (aktivne i pasivne) ne promene.

6. Zaključci i izazovi

Tržište rada je u veoma teškom stanju, kao kombinovana posledica dugoročnih negativnih privrednih trendova, tranzicionog restrukturiranja i ekonomske krize koja pogađa Srbiju od 2008 godine.

Detaljne projekcije kretanja na tržištu rada do 2020. godine²³ pokazuju da se ni u slučaju optimalnog scenarija ne mogu očekivati značajni rezultati na tržištu rada skoro do kraja naredne decenije. Smanjivanju jaza u osnovnim indikatorima više će doprineti izrazito nepovoljni demografski trendovi, nego umereno pozitivni trendovi u rastu zaposlenosti. Pretpostavlja se da će se neposredni negativni efekti krize na tržištu rada osećati sve do 2013. godine, duže nego na ostalim tržištima, jer će, osim uobičajenog odloženog oporavka, biti pojačani efektima smanjenja javne potrošnje na zaposlenost u javnom sektoru.

Da bi se obezbedila socijalna održivost prelaska na novi model rasta, neophodno je oslanjati se na socijalni dijalog i na politike tržišta rada, a nijedan od ova dva stuba nije dovoljno stabilan niti razvijen. Takođe, izazov jeste i osnaživanje aktera socijalnog dijaloga i uspostavljanje socijalnog pakta kojim bi se podržali snažan i održiv rast zaposlenosti, životnog standarda, konkurentnosti i društvenog proizvoda. Po uzoru na dobre prakse evropskih zemalja, socijalni pakt bi trebalo da obezbedi dodatne uslove za povećanje konkurentnosti srpske privrede, uz regulaciju minimalne plate i nacionalnu koordinaciju kretanja nadnica. U prvim fazama primene, njegov neizbežni deo mora će da bude i kontrola plata u javnom sektoru. Takođe, važan cilj socijalnog pakta bi trebalo da bude i postepena eliminacija dualnosti na tržištu rada, odnosno izjednačavanje uslova poslovanja i uređivanja odnosa na različitim tržištima rada.

Sledeća decenija biće obeležena relativno dramatičnim smanjenjem stanovništva radnog uzrasta od skoro 8% kao posledica nesrazmere između velikih izlaznih i malih ulaznih kohorti, pod pretpostavkom nultog migracionog bilansa²⁴. Potencijalni i raspoloživi ljudski kapital će se smanjiti, a nastavak demografskog starenja će pojačati neposredni pritisak na važne sisteme socijalne zaštite, kao što su penzijski i zdravstveni.

Izlazak srazmerno većih i manje obrazovanih kohorti starijih generacija iz stanovništva radnog uzrasta, i njihova zamena srazmerno manjim i bolje obrazovanim kohortama, takođe će doprineti popravljaju formalnih indikatora ljudskog kapitala, kao što je učešće visokoobrazovanih u stanovništvu uzrasta 25-54 godina, ili učešće stanovnika bez kvalifikacija (sa osnovnom školom i manje) u stanovništvu radnog uzrasta i sl. Međutim, u suštinskom pogledu, da bi se ostvario projektovani rast, kvalitet raspoloživog ljudskog kapitala i njegova iskorišćenost na tržištu rada će morati da poraste znatno iznad poboljšanja do koga će doći prostom smenom generacija. Što primena novog modela

²³ Arandarenko i Vujić, 2010.

²⁴ Penev, 2007, Arandarenko i Vujić, 2010.

rasta bude uspješnija, neophodno je sagledati zajedničko usaglašavanje strategija zapošljavanja, obrazovanja i naučno-tehnološkog razvoja.

Iskustvo sa primenom Zakona o radu ukazuje na potrebu doslednije primene evropskog i međunarodno prihvaćenog koncepta fleksigurnosti²⁵. Primena koncepta fleksigurnosti bi trebalo da doprinese smanjivanju razlika između primarnog i sekundarnog tržišta rada, formalizaciji neformalne zaposlenosti i prevazilaženju inhibicija poslodavaca kod novog zapošljavanja, kao i povećanju međunarodne konkurentnosti radne snage.

Intenzitet podrške kroz programe tržišta rada ne raste u dovoljnoj meri sa povećanjem individualne ranjivosti. Većina mera i programa još uvek se fokusira prema nezaposlenim osobama nižeg i srednjeg rizika od isključenosti sa tržišta rada.

Fokus na mlade tokom krize se pokazao kao dobra reakcija kreatora politike tržišta. Međutim, i mladi su heterogena grupacija, i bolje je targetirati one sa višestrukim faktorima rizika (npr. niže obrazovane u nerazvijenim regionima) nego visokoobrazovane i one sa srednjoškolskim kvalifikacijama za kojima postoji dovoljna tražnja na otvorenom tržištu rada.

Javni radovi targetiraju uglavnom grupe sa dubokom ranjivošću. Međutim, oni uglavnom obezbeđuju samo trenutno olakšanje finansijske situacije i subjektivna poboljšanja učesnicima programa, dok trajni efekti na tržištu rada po pravilu izostaju. Potrebno je da se ova mera kombinuje sa ostalim aktivnim programima (poput funkcionalnog opismenjavanja i obuke na radnom mestu) za učesnike programa zbog višestrukih faktora ranjivosti i da se 'koktelom mera' deluje na što više njih istovremeno.

Potrebno je osnažiti i proširiti lepezu aktivnih programa usmerenih prema grupama duboke ranjivosti, posebno u domenu funkcionalnog opismenjavanja, obuka za poznatog poslodavca i subvencija za zapošljavanje pripadnika posebno osetljivih grupa.

Subvencije poreza i doprinosa za zapošljavanje starijih i mladih radnika su još jedan nedovoljno izoštren instrument, zbog toga što je subvencija poslodavcu proporcionalna visini plate, umesto da budu u fiksnom iznosu. Ove subvencije bi trebalo zadržati samo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

U domenu praćenja pokazatelja socijalne isključenosti u sferi zaposlenosti i tržišta rada, potrebno je dodatno verifikovati metodologiju prikupljanja podataka i izračunavanja primarnih i sekundarnih pokazatelja, kao ključnih za poređenja postignuća i konvergencije u odnosu na Evropsku uniju. Potrebno je da Republički zavod za statistiku detaljno pretrese terensku praksu kod pitanja vezanih za dužinu trajanja nezaposlenosti i da je uporedi sa preporukama relevantnih međunarodnih institucija kao što su Međunarodna organizacija rada, Međunarodno udruženje statističara rada i Eurostat, kao i sa praksom vodećih statističkih institucija u zemljama EU. Takođe, preispitivanje

²⁵ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=102&langId=en>

anketne metodologije moglo bi da smanji dobijene vrednosti pokazatelja za dugoročnu nezaposlenost, iako bi oni ostali i dalje visoki u odnosu na poređenja sa EU.

Kao i za većinu drugih posebno osetljivih grupa, ni za izbeglice i interno raseljena lica nisu razvijani posebni programi zapošljavanja u okviru aktivnosti NSZ. Njihov tretman kao posebno osetljivih grupa ima simboličan značaj jedino u sklopu rangiranja prijava za javne radove i neke druge aktivne programe. Bez obzira što spadaju u posebno osetljive grupe, izbeglice i raseljena lica zapravo po mnogim svojim strukturnim karakteristikama imaju potencijal da unaprede svoj relativni položaj na tržištu rada.

Koncept socijalnog preduzetništva: Promocija i razmena dobrih praksi socijalnog preduzetništva su prvi korak ka povećanju mogućnosti zapošljavanja i smanjenju siromaštva, kao i za podršku reformi socijalne zaštite uz jačanje interesa lokalnih zajednica.

Literatura:

Arandarenko, M. i A. Nojković (2010), *The impact of the economic and financial crisis on youth employment in the Western Balkans*, ILO, Geneva.

Arandarenko, M. i V. Vujić (2010), Projekcije zaposlenosti na tržištu rada Srbije do 2020. godine, *Kvartalni monitor* br. 21, april-jun, FREN.

Capsos, S. (2005), The employment elasticity og growth: Trends and macroeconomic determinants, *Employment Strategy Paper* No. 12, Geneva, ILO.

EC (2010), *Staff Working Document* SEC 114.

Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>)

Fondacija za razvoj ekonomske nauke, (2009), Zaposlenost i zarade, *Kvartalni monitor ekonomskih trendova* br. 17, Beograd.

Gordana Matković, Boško Mijatović i Marina Petrović (2010), *Uticaj krize na tržište radne snage i životni standard u Srbiji*, Beograd, CLDS.

IMF (2010) *Republic of Serbia Staff Report for the 2010 Article IV Consultation*, Third Review Under the Stand-By Arrangement, and Financing Assurances Review, April.

Krstić, G., Arandarenko, M., Nojković, A. i Vladislavljević, M. (2010), *Položaj ranjivih grupa na tržištu rada Srbije*, UNDP.

Krstić, G. (2010), *Tranzicija mladih od škole do posla u Srbiji: april-oktobar 2009*, MDG Achievement Fund i Vlada Republike Srbije.

Ministrstvo za rad i socijalnu politiku (2005), *Nacionalna strategija zapošljavanja*.

Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja (2011), *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja*

Mehran, F. (2010), Preparing Consistent Time Series on Employment and Unemployment Following Change of Definitions in Serbia's LFS, final report to the ILO, July.

Penev, G. (2007), Pregled – Republika Srbija, br. 3.

Republički zavod za statistiku (2007, 2008, 2009), *Anketa o radnoj snazi*.

Saget, C. (2000). "Can the Level of Employment be explained by GDP Growth in Transition Countries? (Theory versus the Quality of Data)," *Labour*, vol. 14, pp. 623-644.

Vlada Republike Srbije (2006), *Nacionalna strategija privrednog razvoja od 2006. do 2012. godine.*

Vlada Republike Srbije, Tim potpredsednika Vlade za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (2010), *Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji – pregled i trenutno stanje socijalne uključenosti u Srbiji na osnovu praćenja evropskih i nacionalnih pokazatelja.*

VLADA
REPUBLIKE
SRBIJE

TIM ZA SOCIJALNO
UKLJUČIVANJE
I SMANJENJE SIROMAŠTVA

Palata Srbije,
Bulevar Mihaila Pupina 2
11000 Beograd, Srbija
Tel: +381 11 311 4605
E-mail: sipru@gov.rs
www.inkluzija.gov.rs

Fondacija za razvoj
ekonomske nauke

Kamenička 6/III
11000 Beograd, Srbija
Tel: +381 11 3021 069
E-mail: office@fren.org.rs
www.fren.org.rs

PODRŠKA: Izrada publikacije omogućena je sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju u okviru projekta „Podrška unapređenju procesa socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**